

Moja Rijeka

Priručnik za zavičajnu nastavu u riječkim osnovnim školama

CIP je dostupan u Računalnom katalogu
Sveučilišne knjižnice Rijeka pod brojem [123456789](#)

ISBN 978-953-7466-35-0

Izdavač: Grad Rijeka
Za izdavača: mr. sc. Vojko Obersnel
Urednica: Sanda Sušanj
Tematski tekstovi: mr. sc. Velid Đekić
Metodički tekstovi: prof. dr. sc. Karol Visinko
Lektura i korektura: Gordana Ožbolt
Ilustracije: Ivan Mišković
Grafički dizajn i prijelom: Ivan Vranjić, mag. art
Fotografije: Ivan Vranjić, mag. art

Rijeka, 2014.

Moja Rijeka

Priručnik za zavičajnu nastavu u riječkim osnovnim školama

Grad Rijeka

Predgovor

Dragi čitatelji,

Rijeka je grad koji vam zaista može pružiti avanturu istraživanja i otkrivanja. I zato su stranice ovoga udžbenika pozivnica na pustolovinu u gradu u kojem živimo.

Otkrijte čupavu priču o Riječanima i životinjama, poletite na vjetrovima specifične riječke klime. Neka vas znatiželja odvede do riječkih palača i parkova, provozajte se riječkim tramvajem, otkrijte sve riječke države i olimpijce, lutajte lučkim skladištima.

Zavirite u priče koje se nalaze pred vama i udahnite im život. I ispričajte svima što ste otkrili, što vas je iznenadilo, po čemu je Rijeka drugačiji grad, po čemu je poseban i zašto ga volimo.

Sretan put kroz našu Rijeku!

Vojko Obersnel, gradonačelnik

Sadržaj

1. Stendardac ...	8
2. Crkva sv. Vida ...	10
3. Korzo ...	12
4. Guvernerova palača ...	14
5. Gradski kamenolomi ...	16
6. Palača Jadran ...	18
7. Lučka skladišta ...	20
8. Fiorello la Guardia ...	22
9. Torpedo ...	24
10. Plinara ...	26
11. Ivan Zajc ...	28
12. HNK Ivana pl. Zajca ...	30
13. Kazališni park ...	32
14. Riječani i životinje ...	34
15. Klima ...	36
16. Himna ...	38
17. Riječki tramvaj ...	40

18. Rafinerija nafte ...	42	
19. Vatrogasci ...	44	
20. D'Annunzio ...	46	
21. Roberto Bartini ...	48	
22. Spomenik oslobođenju ...	50	
23. Kamov ...	52	
24. Lovro Matačić ...	54	
25. Sušak ...	56	
26. Romolo Venucci ...	58	
27. Kamenovi spoticaja ...	60	
28. Most hrvatskih branitelja ...	62	
29. Devet riječkih država ...	64	
30. Groblje Kozala ...	66	
31. Ča ...	68	
32. Riječki olimpijci ...	70	
33. Ri-rock ...	72	

1. Stendardac

Stup za gradsku zastavu koji je volio šetati

Stendardac, kameni stup s Trga Riječke rezolucije, na kojemu se o blagdanima i praznicima vijori gradska zastava, nije uvijek stajao na tomu mjestu. Riječani su ga dobili kao dar cara Maksimilijana Habsburškog nakon što je Rijeku u srpnju 1508. osvojila vojska Mletačke Republike. Okupacija je trajala do proljeća sljedeće godine, ali Riječani nisu priznali mletačku vlast. Grad su oslobodile vojne snage koje je vodio senjski kapetan Andrija Bot. U spomen na riječku vjernost, Maksimilijan je 1509. podigao kameni stup. Na jednoj strani stupa uklesan je grb s likom sv. Vida, zaštitnika grada. Na drugoj je tekst carskog jamstva da građani mogu mirno živjeti i posjedovati sve što je njihovo. Uklesan je i okrugli štit s reljefom habsburškoga grba s dvoglavi orlom.

Stup je postavljen pred gradska vrata, ispred Gradskog tornja. Gradska su se vrata otvarala ujutro, a na stup je stavljana zastava kao znak da je ulaz slobodan. Zbog održavanja sajnova na tomu dijelu obale pred gradom, stup je s vremenom pomican na razne točke duž obale. Bio je to početak njegovih stalnih premještanja. Oštećen atmosferskim utjecajima, potom je završio u skladištu. U gradskoj vlasti nisu ga zaboravili pa je 1766. obnovljen i prilagođen tako da može nositi carsku zastavu, o čemu na stupu postoji natpis. Postavljen je pred Municipij, na današnjem Trgu Riječke rezolucije. Stup je 1897. prenesen u gradski muzej pa 1920. ponovno vraćen pred Municipij. Godine 1945. pomaknut je na današnji Koblerov trg.

Nakon što je obnovljena zgrada Municipija i što su usvojena nova rješenja gradskoga grba i gradske zastave, stup je 1970. postavljen na sadašnje mjesto. Konzervatorski je zaštićen od vlage i soli, uzdignut na novo kameno postolje i svečano predstavljen na Dan Grada, 3. svibnja iste godine.

Riječka rezolucija – U Narodnoj čitaonici u Rijeci hrvatski su oporbeni zastupnici 3. listopada 1905. postigli dogovor o hrvatskoj politici u odnosu prema Mađarskoj.

Municipij – lat. municipium, pripada posebnoj vrsti povlaštenih gradova u ustrojstvu rimske države; riječki Municipij – zgrada nekadašnjega gradskog poglavarstva u Rijeci (palača Municipija)

Povijesne bilješke

- Od svih nadnevaka navedenih u tekstu, današnjem je Riječaninu vjerojatno najbliži 3. svibnja, kada se obilježava Dan Grada. Pronađite o tome više podataka. Pratite u medijima kako Rijeka ove godine obilježava taj važan nadnevak.
- Pronađite fotografije riječkih grbova i zastava te pobliža obrazloženja i objašnjenja o njima.

Izražavanje i stvaranje

- Uz grb i zastavu, Rijeka ima i svoju svečanu pjesmu *Najdraža Rijeko*. Autor teksta i glazbe je Damir Badurina. Tu pjesmu pjevaju i mladi i stari. Ako ju još ne znate pjevati, sada je prigoda da ju naučite. Poslušajte neku od izvedbi.
- Opišite Stendarac u okružju zgrada na Trgu Riječke rezolucije.
- Uporabite dio naslova teksta za svoju povijesnu priču u kojoj ćete Stendarac oživjeti, učiniti ga svjedokom mnogih događanja u Rijeci: *Stup koji je volio šetati*.

Istraživanja

- Otiđite na Trg Riječke rezolucije. Promotrite Stendarac: potražite prizore koji se u tekstu spominju.
- Prošecite do svih mjesta u gradu na kojima se Stendarac nalazio. Neka ta vaša šetnja bude kronološka.

2. Crkva sv. Vida

Posvećena zaštitniku grada

Crkva sv. Vida podignuta je na mjestu koje se doživjelo kao religijski posebnu točku mnogo prije nje. Povišen položaj u odnosu na blisko okruženje upućuje na pradávnost ilirsko, potom i slavensko svetište, kakvo se uobičajilo podizati na vrhovima prirodnih uzvišenja. Prvi Hrvati koji su došli na današnje riječko područje, tu su slavili staroslavenskog boga Svantovida.

U ranom srednjem vijeku na istom je mjestu izgrađena crkva posvećena kršćanskom mučeniku sv. Vidu. Kada su 1627. u Rijeku stigli pripadnici kršćanskog reda Družbe Isusove, odlučili su srušiti crkvicu da bi na njezinu mjestu podigli novu, veliku crkvu posvećenu

istom svecu. Kamen temeljac položen je 15. lipnja 1638., na svečev blagdan. Unatoč golemome materijalnom bogatstvu isusovačkog reda, izgradnja je potrajala duže od stoljeća, sve do 1744. godine. Arhitekti i graditelji crkve s vremenom su se mijenjali, kao i klesari i skulptori koji su ukrašavali njezinu unutrašnjost. Kada je završena, nova građevina usred Staroga grada pokazala je odlike baroknoga umjetničkog stila. Taj je stil u doba isusovaca dominirao u Vatikanu pa su ga oni prenijeli u Rijeku kao oblik službene crkvene umjetnosti. Pod njihovim utjecajem Rijeka će s vremenom postati grad s najviše baroknih oltara na istočnoj obali Jadrana.

Crkvom dominira kupola sagrađena po uzoru na venecijansku crkvu Santa Maria della Salute. Krećući se prema glavnom oltaru, u vidokrug ulazi propovjedaonica koju je izradio Antonio Michelazzi, poznat kao *sculptor fluminensis*. Na glavnom oltaru je gotičko raspelo dopremljeno u Rijeku u 13. stoljeću, za kojega kršćanska legenda kaže da je čudotvorno. Lijevo od njega su kipovi sv. Vida i sv. Modesta.

Crkva je svakog 15. lipnja središnje mjesto podsjećanja na blagdan sv. Vida kojega kršćanski vjernici smatraju zaštitnikom Rijeke.

Svantovid – staroslavenski bog svjetlosti i dobra

skulptor; sculptor fluminensis – onaj koji izrađuje skulpture, tj. kipove, kipar; riječki kipar

barok – razdoblje umjetničkoga stila od kraja 16. do polovice 18. stoljeća

gotika – stil u srednjovjekovnoj umjetnosti

Legenda i mit

- U zapisima o crkvi sv. Vida, uz ostalo, saznajemo i o legendi o čudotvornome raspelu. Pronađite sadržaj te riječke legende. Utvrdite kako ta legenda još i danas živi u samoj crkvi sv. Vida.
- U tekstu se spominje staroslavenski bog Svantovid. Saznajte više o slavenskoj mitologiji.

Istraživanja

- Posjetite crkvu sv. Vida, riječku katedralu. Doživite njezinu umjetničku ljepotu. Svoje doživljaje upotrijebite znanjem o njezinoj arhitekturi. Zaustavite se pred kiparskim djelima o kojima ste pročitali u tekstu. Za vjernike, ta je građevina jedna od Božjih kuća, mjesto molitve i duhovnog ispunjenja. S tog je gledišta povezujemo s kršćanskim, i to katoličkim. U Rijeci postoje i druge crkve u kojima se okupljaju katolički vjernici, ali postoje i crkve u kojima na molitvu dolaze pravoslavni vjernici, zatim židovska sinagoga i nedavno otvorena džamija za islamske vjernike. Razgovarajte o tome. Istražite što vas zanima o riječkim bogomoljama.

- Na blagdan zaštitnika Grada, sv. Vida (15. lipnja) Rijekom vlada posebno raspoloženje: čuje se svirka i pjesma, ulicama prolaze ljudi u procesiji, na mnogim se mjestima, osobito na trgovima, organiziraju svečanosti i susreti. Budite toga dana i vi u gradu. Promatrajte, zapisujte, sudjelujte.

Izražavanje i stvaranje

- Organizirajte vođenje mladih zainteresiranih učenika u posjet crkvi sv. Vida. Ispred crkve im ispričajte legendu o čudotvornome raspelu. Nakon obilaska crkve, povedite ih putem kojim se kretao “stup koji je volio šetati” – Stendardac. Po svome izboru, predloženi posjet možete povezati i s još nekim od mjesta u Rijeci.
- Sv. Vid je uklesan na Stendarcu. Promotrite njegovu pojavu. Opišite ga.
- U crkvi sv. Vida često se održavaju koncerti. Raspitajte se o tome. Možete li, sa svojim starijima otići na neki od koncerta. Tako ćete riječku katedralu doživjeti i u glazbenom ruhu.

3. Korzo

Opušteno, s noge na nogu

Priča o Korzu počela je odlukom cara Josipa II. o rušenju srednjovjekovnih gradskih bedema 1780. godine. Odluka se ujedno odnosila na dio bedema i kula koji su u starije vrijeme štitali grad od napada s morske obale. Iste godine počelo je podizanje zgrada ispred toga dijela zidina, zapadno i istočno od Gradskog tornja. Opkop s vodom ispred bedema krenulo se zatrpavati 1782. gradom dobivenom rušenjem zidina. To je omogućilo da 1787. započne podizanje niza zgrada na potezu od kuće Vuković-Jurman (danas Korzo br. 2) do zgrade u koju će se mnogo godina poslije useliti riječki studio HRT-a.

Gradani su bili oduševljeni iskorakom grada u novi prostor. Rijeka je dobila potpuno novo obalno lice. Točnije, dobila je novu ulicu od koje će se nasipanjem širiti dalje prema moru te nizati zgrade i na „morskoj“

strani ulice. Mnoge među njima imale su bogato ukrašena pročelja. Neke građevine bile su prave palače, govoreći veličinom i izgledom o naraslim urbanim i poslovnim ambicijama stanovnika. Ulica Korzo postala je mjesto izlaska iz stare Rijeke, koja je ostala u svojim srednjovjekovnim okvirima, u novu Rijeku koja se širila prema moru, ostavljajući dojam većega, bogatijeg i moćnijega grada. Gradani su Korzu namijenili ulogu pješačkog susretišta. Dugo oko 360 metara, postalo je mjesto opušteno šetnje i razgovora.

Šetnju Korzom omeli su početkom 20. stoljeća automobili koji su postupno osvajali gradske ulice. Ni Korzo nije ostalo pošteđeno njihove invazije. Potaknuta takvim razvojem događaja, gradska uprava odlučila je krajem 1960-ih preusmjeriti promet vozila s Korza. U prvoj fazi, do 1970., Korzo se dijelom koristilo kao prostor za parkiranje, a od te godine postalo je u cijelosti pješačka oaza. Uz dubrovački Stradun, Korzo je u tom trenutku bilo jedino pješačko carstvo u središtima hrvatskih gradova.

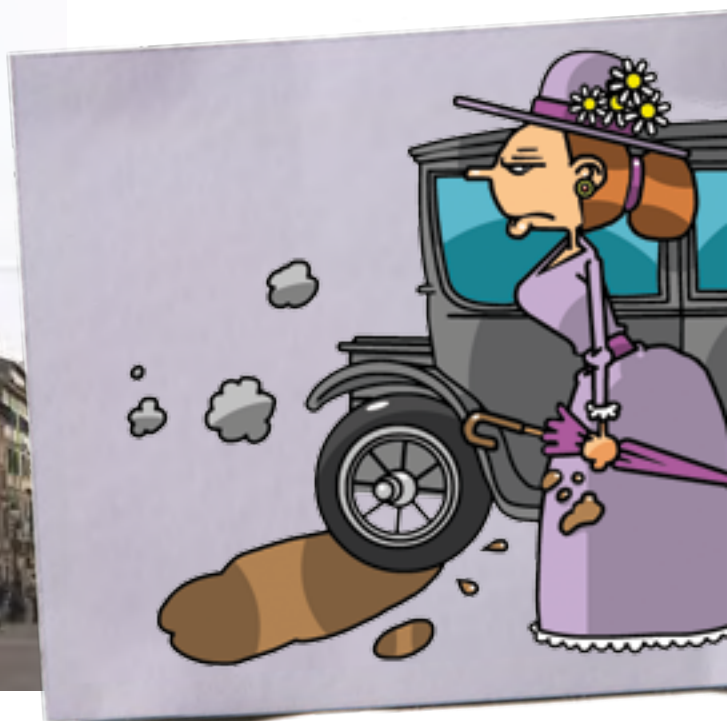
korzo – glavna ulica koja služi kao šetalište

korzirati – šetati korzom

Bilješka iz riječkog tiska

- U riječkim dnevnim novinama Novome listu redovito je izlazila kolumna *Đir po Korzu* dugogodišnjega riječkoga novinara Miše Cvijanovića. Autor je velik dio tih svojih kolumni objedinio i objavio u istoimenoj knjizi.

Istraživanja

- Prođite Korzom i zabilježite koje su ustanove smještene na toj riječkoj glavnoj ulici. O svakoj zapišite osnovne podatke.
- Na riječkome se Korzu katkad postave i pozornice. Katkad Korzo postaje poligon i igralište. Saznajte više o svim manifestacijama i važnijim događanjima koje se organiziraju na Korzu.
- U tekstu čitamo da su se Korzom nekoć kretali i automobili. To je danas prava pješačka zona. No neke manifestacije Korzu donose živost raznih prometala. Istražite sve što možete o *oldtimerima*, trkaćim automobilima, čak i o električnom automobilu na riječkome Korzu.

Izražavanje i stvaranje

- Korzo obiluje i trgovinama i ugostiteljskim objektima. Promatrajte ljude u pokretu. Opišite ih. Primjeri naslova: Užurbani kupci / Susreti na Korzu / U šetnji Korzom / Mirisi i okusi s Korza...
- Korzo je osobito svečano u predblagdanskome i blagdanskome vremenu. Promatrajte kako je uređeno. Opišite što vjernije pojave, boje, zvukove...
- Na Korzu susrećete razne ljude: poslovne, djecu, mlade, umirovljenike, turiste. Odaberite neku riječku temu o kojoj biste rado pisali na temelju prethodno provedenog anketiranja. Odaberite ispitanike (one koje ćete anketirati). Neka tako bude obilježen vaš dir po Korzu.
- Na Korzu možete susretati i neka uvijek ista lica, primjerice uličnog svirača, prodavača kestena, prodavača časopisa *Ulične svjetiljke*. Opišite jedno takvo lice s riječkoga Korza.

4. Guvernerova palača

Moć govori s visoka

Izgradnja Guvernerove palače posljedica je zanimanja mađarskog dijela Austro-Ugarske Monarhije za Rijeku. Mađarska je u Rijeci vidjela najbližu morsku luku kroz koju bi njezino gospodarstvo dobilo snažnu vezu sa svijetom. Grad se zato nastojalo čvrsto vezati uz Budimpeštu. Kada su Hrvatska i Mađarska 1868. definirale svoje odnose Hrvatsko-ugarskom nagodbom, u Budimpešti su naknadno jednostrano promijenili 66. članak Nagodbe. Preko starog teksta zalijepili su papirić s novim tekstom (tzv. riječku krpicu) koji je Rijeku definirao kao zasebno tijelo, izdvojeno iz Hrvatske, a obuhvaćalo je grad i tri prigradske podopćine, s teritorijem od 19,5 četvornih kilometara.

Njime od 1870. upravlja „guverner Rijeke i Ugarsko-hrvatskog primorja“. U njegovoj su nadležnosti

nadzor javne uprave u gradu i pomorstva na području do Karlobaga. Guverneri su bili članovi mađarskih plemićkih obitelji. Od prvoga (1870.) do zadnjeg (1918.), u Rijeci ih se izmijenilo deset.

Guvernerima je za obavljanje dužnosti bio potreban reprezentativan prostor. Prvi guverner nakon Nagodbe, József Zichy, uselio se u malu palaču koja se nalazila na današnjem Jadranskom trgu. Zgrada je bila stara (iz 1779.) i nedovoljno reprezentativna pa ju je četvrti guverner, Lajos Batthány, odlučio srušiti te na drugomu mjestu izgraditi veću i ljepšu. Projektiranja se prihvatio vodeći mađarski arhitekt Alajos Hauszmann. Izgradnja je trajala od 1893. do 1896. godine.

Palača se nalazi na povišenom položaju i ima svečan, dvorski izgled da

bi govorila o moći vlasti. Pompozno unutarnje stubište vodi prema velikom atriju u kojem su okupljeni slušali guvernera koji im se znao obratiti s unutarnjih balkona. Primanja su održavana i u svečanim salonima.

Palača danas nije središte političke moći, nego kulturna ustanova. U njoj od 1955. djeluje Pomorski i povijesni muzej Hrvatskoga primorja.

Znate li zašto je mnogim Riječanima u Noći muzeja obvezna destinacija Pomorski i povijesni muzej Hrvatskoga primorja?

guverner – namjesnik, upravitelj

pompozno – sjajno, raskošno, velebno, svečano

atrij – predvorje sa stupovima

Kulturno-povijesna i politička bilješka

- Zbirka *Guvernerova palača* organizirana je u trima cjelinama: prva se odnosi na nepokretne dijelove koji dokumentiraju gradnju i sve u vezi sa samom građevinom, druga se cjelina odnosi na pokretne dijelove, tj. opremu i predmete, kao što su primjerice namještaj, rasvjeta, sitni inventar; treća se pak cjelina odnosi na dokumente koji svjedoče o životu u Palači, o ljudima koji su u njoj živjeli i djelovali.

Istraživanja

- Organizirajte stručni obilazak negdašnje Guvernerove palače. Popnite se njezinim pompoznim stubištem i kružite atrijem. Prošećite svečanim salonima. Doživite svečani dvorski izgled Palače i s vanjske i s unutarnje strane.
- Saznajte koje se svečanosti održavaju u prostorima nekadašnje Guvernerove palače (npr. koncerti u Mramornoj dvorani, karnevalski bal). Ako ste u prigodi, posjetite koji od koncerata, kao što su koncertne matineje ili večeri maturanata Glazbene škole Ivana Matetića Ronjgova ili humanitarni koncert studenata Medicinskoga fakulteta u Rijeci.
- Pretražite mrežne stranice Pomorskog i povijesnog muzeja Hrvatskoga primorja. Izdvojite sadržaje koji vas osobito zanimaju.

Izražavanje i stvaranje

- Opišite Guvernerovu palaču. Odaberite teme i motive: njezin vanjski izgled; položaj u gradu i njezino okruženje; njezina unutrašnjost – stubište, atrij, saloni, balkoni.
- Ako ste bili na kojem koncertu u Mramornoj dvorani, napišite prikaz. U prikaz spretno ugradite i ponešto od ljepote prostora u kojem se koncert održao.
- Zamišljeni susret: Zamislite da ste u prigodi susresti prvoga guvernera, Józsefa Zichyja, koji je bio smješten u maloj neuglednoj palači na Jadranskome trgu. Provedite ga današnjim Pomorskim i povijesnim muzejom Hrvatskoga primorja. Razmislite: Kako bi tadašnji prvi guverner komentirao ovu palaču i događaje u njoj.
- Izvijestite o stalnom postavu Pomorskog i povijesnog muzeja Hrvatskoga primorja.

5. Gradski kamenolomi

Kamen vadim, luku gradim

Za izgradnju riječke luke u 19. stoljeću bilo je potrebno mnogo građevinskog materijala. To je ponajprije značilo golemu količinu kamena.

Njime se nasipavalo more da bi se dobilo operativnu obalu za istovar i utovar robe. Kamen je bio potreban i za izgradnju masivnih lučkih obalnih zidova. Te zidove nije bilo lako graditi. Morsko je dno na mnogo mjesta duž obale zbog mulja mekano pa je pod teretom novih građevina znalo tonuti, a s njim su tonule i građevine. Zato se na dnu najprije moralo graditi čvrste kamene temelje, tek potom podizati podmorske i nadmorske dijelove lučkih zidova. Mnogo je kamena utrošeno i za gradnju lukobrana i gatova. Posebno se to odnosi na glavni lukobran uz koji je dubina mora udaljavanjem od obale naglo rasla. To je zahtijevalo izgradnju gigantskog nasipa ispod morske površine. Najveći posao u izgradnji

luke bili su upravo takvi kameni nasipi. Za njih se koristio lomljeni kamen, kameni blokovi i betonski blokovi.

Graditelji luke pronašli su nekoliko mjesta pogodnih za vađenje kamena. Bila su to mjesta uglavnom uz obalu, a dovoljno daleko od grada. Ujedno dovoljno blizu da bi troškovi prijevoza bili što manji. Veći kamenolomi otvoreni su u Martinšćici (radio od 1872. do 1879.), Žurkovu (1875. – 1879.), na Preluku (1880. – 1884.), Mlaki (1883. – 1884.), poslije i na Kantridi. Manji su bili

Jeste li znali da je Turistički kamp na Preluku bio jedan od riječkih kamenoloma?

na Kačjaku, Sv. Katarini, Sv. Križu, u Šmriki i drugdje.

U tim su kamenolomima radile stotine radnika. Kamen su otkidali od stijena miniranjem. Neke mine bile su vrlo snažne, npr. mina koja je eksplodirala 30. kolovoza 1883. na Preluku, s 18 tona baruta. Dobiveni kamen odvozio se vagonetima do brodice koje su ga otpremale na lučko gradilište. Često se događalo da radnici budu teško ranjeni eksplozijama, neki su i poginuli. Radoznali građani dolazili su u blizinu mjesta miniranja, ali ih je policija držala na sigurnoj udaljenosti.

gigant – div, gorostas; čovjek golema stasa; gigantsko – posebno veliko, divovsko

kamenolom – mjesto na kojemu se vadi kamen za daljnju obradbu

Kamen u umjetnosti i tehnologiji

- Kamen je umjetnički oblikovan u kiparstvu i arhitekturi. Kamen je ovjekovječen u likovnim djelima, na crtežima i umjetničkim fotografijama. Kamen je i opjevan u usmenoj i umjetničkoj književnosti. Odnos čovjeka prema kamenu povijesno je obilježen i u tehnologiji. Zanimljivo je promatrati odnos čovjeka prema kamenu u svakom od tih područja.

Istraživanja

- Obiđite sva ili barem neka mjesta koja se navode u tekstu kao primjeri izgradnje kamenom iz riječkih kamenoloma.
- Istražite u kojoj su danas uporabi prostori nekadašnjih gradskih kamenoloma.
- Obiđite riječki lukobran i promatrajte kamen – onaj oblikovani i onaj prirodni, neobrađeni. Usporedite. Razmišljajte o negdašnjim kamenolomcima i onima koji su ove prostore kamenom uređivali i sređivali da bi izgledom postali upravo takvima kakvi su danas. Dokumentirajte fotografskim zapisima.

Izražavanje i stvaranje

- Izradite plakat ili prezentaciju na temu: Ovdje su nekada bili gradski kamenolomi.
- Zanimljivo anketiranje: Ispitajte građane, starije i mlađe, što znaju o riječkim kamenolomima. Na tome predlošku sastavite zanimljiv članak.
- Hrvatski je jezik bogat frazemima u središtu kojih je riječ kamen. Sjetite se nekih. Potražite ih u Hrvatskome frazeološkome rječniku.

6. Palača Jadran

Sjedište pomorskih Titana

Palača *Jadran* simbol je pomorske Rijeke. Duga i snažna usmjerenost grada pomorstvu potaknula je graditelje na dojmljivo oblikovanje vanjštine i unutrašnjosti zdanja. Već u doba izgradnje rečeno je da će to biti „najljepša i najbogatija zgrada u Rijeci“.

Bila je to zasluga američko-ugarskoga parobrodarskog društva *Adria*, osnovanog 1882. godine. Izbor mjesta izgradnje nije bio slučajan. Za palaču je odabrano zemljište u parku nastalom nakon rušenja prve rezidencije mađarskoga guvernera. Čim je srušena stara Guvernerova palača, društvo je kupilo dio parka blizu morske obale, čime je pokazalo kako očekuje nastavak ostvarivanja mađarskih političko-gospodarskih interesa u Rijeci.

Izgradnja je započela 1894. odabirom projekta riječkog arhitekta Franje Matiasića. Za izvođača radova izabran je arhitekt Giacomo Zamattio. Golemo zdanje stavljeno je pod krov 1895., a zadnji radovi okončani su 1897. godine.

Prolazite li pored velebne Palače Jadran, pogledajte prema gore – s jedne će vas strane zgrade pozdraviti Titani, s druge personificirani likovi kontinenata.

Jedno pročelje pruža se oku iz gradske luke gdje su se privezivali brodovi kompanije. Tu, okrenute moru, postavljene su kolosalne, tri metra visoke skulpture koje su alegorijski predstavljale pomorstvo – kipovi kapetana, kormilara, strojara i peljara. Ulazom u zgradu dominiraju dvije skulpture Titana. S pročelja na današnjemu Jadranskom trgu prolaznike gledaju skulpture alegorije kontinenata s kojima je *Adria* održavala brodske linije. Lik Japanke predstavlja Aziju, lik Indijanke Ameriku, lik Egipćanke Afriku, a lik Islandanke Europu.

Kompanija *Adria* nestala je zajedno s državom u kojoj je nastala, Austro-Ugarskom. Palača je nastavila biti sjedište uprava ili predstavništava novih brodarskih tvrtki. U novije doba to su tvrtke *Jugolinija*, *Jadroagent*, *Lošinjska plovidba*, *Brodospas* i *Jadrolinija*.

Titani – likovi iz grčke mitologije, divovi

kolosalno – veliko, divovsko, gorostasno

rezidencija – boravište vladara ili osoba na visokom položaju

monumentalan – svojom veličinom i uočljivošću ostavlja dojam, veličanstven

Obrazovanje za pomorska zanimanja u Rijeci

- U Rijeci je obrazovanje pomoraca tradicija. Zainteresirani učenici nakon završene osnovne škole mogu upisati Pomorsku školu u Bakru i potom nastaviti školovanje na Pomorskom fakultetu u Rijeci.

Međunarodna pomorska organizacija proglasila je 25. lipnja Svjetskim danom pomoraca.

Istraživanja

- Istražite obilježja kojima se Rijeka potvrđuje kao “pomorski grad”.
- Utvrdite koja zanimanja ulaze u područje pomorstva. Za svako zanimanje utvrdite potrebno obrazovanje. Želite li, možete organizirati posjet Pomorskoj školi u Bakru ili Pomorskom fakultetu u Rijeci.
- U tekstu se navode broderske tvrtke: *Jugolinija*, *Jadroagent*, *Lošinjska plovidba*, *Brodospas* i *Jadrolinija*. Saznajte više o njihovom djelovanju.

Izražavanje i stvaranje

- Skulpture na pročelju i ulazu u Palaču *Jadran* u tekstu se predstavljaju kao alegorije. Pokušajte opširnije objasniti njihovo alegorijsko značenje. Odaberite jednu od skulptura kao glavni lik priče koju ćete ispričati usmeno ili u pisanom obliku.
- Zanimljivi susreti: Imate li pomorca u obitelji, među rodbinom, prijateljima ili znancima, upričite susret s njim. Razgovarajte o životu pomoraca.
- U hrvatskoj književnosti i glazbenoj kulturi mnogo je pjesama posvećeno moru i pomorcima. Potražite u knjižnici antologiju hrvatske poezije o moru *Mare nostrum*. Zamolite starije, učitelje ili roditelje, da vas upoznaju s uglazbljenim pjesmama te sa skladbama posvećenima navedenim temama.
- Pročitajte u grčkoj mitologiji priče o Titanima. Otkrijte koji su još mitski likovi u poveznici s morem i mornarima.

7. Lučka skladišta

Najveće riječke građevine

Razvoj riječke luke krajem 19. stoljeća nije bio moguć bez izgradnje brojnih skladišta za robu koju se kroz luku dopremalo i otpremalo. Njihova je izgradnja započela 1880-ih godina. Do prvih desetljeća 20. stoljeća izgrađeno je četrdesetak skladišta. Zbog ratnih razaranja i potrebe za drukčijim korištenjem lučkog prostora, danas ih je preostalo tek nekoliko.

Skladišta br. 12 i br. 13 na Budimpeštanskom pristaništu zadnji su preživjeli historicistički objekti te vrste u luci. Nekad ih je bilo šest. Prvo skladište podignuto je 1893., a drugo 1898. godine. U konstrukciji su korišteni stupovi od lijevanog željeza i armiranobetonski stropovi. Riječ je o stropovima tipa Monier, patentiranim samo desetak godina prije. To su najranije građevine s takvim rješenjima na tlu Hrvatske. Na Visinovu gat u skladište

Jeste li znali da je lučko skladište na Visinovu gat u trenutku izgradnje bilo tehnološka novost?

br. 17, najmasivnija građevina u luci, secesijski objekt iz 1906. godine. Izgrađen je u cijelosti od armiranog betona, što je bila tehnološka novost.

Skladište je prva takva zgrada u Hrvatskoj, a njegova izgradnja smatrana je eksperimentom.

Najveća građevina u Rijeci sklop je od pet skladišta na Praškom pristaništu. Zbog izgleda, Riječani su ga nazvali *Metropolis*, prema glasovitome futurističkom filmu. Građen od 1909. do 1914., kompleks obuhvaća skladišta od broja 18 do broja 22, položenih usporedno s obalom u dva niza. Sjeverni niz dug je 360 metara, koliko i sjeverna strana Korza, od Sokol-kule do Jadranskog trga. Južni niz dug je 260 metara. Nizovi su povezani zatvorenim mostovima-pasažima. Armiranobetonska konstrukcija *Metropolisa* ima nosivost četiri puta veću od nosivosti zgrada na Korzu. *Metropolis* pokazuje stilska obilježja mađarske secesije na Mediteranu, što je spoj kakav ne postoji nigdje drugdje.

Stara lučka skladišta svjedoci su goleme gospodarske moći grada u 19. stoljeću te pokazatelji zavidne tehničke kulture sredine koja ih je sagradila.

gat – dio luke za pristajanje brodova

secesija – stilski pravac u umjetnosti potkraj 19. stoljeća

Povijesna zanimljivost o lučkome skladištenju

- U riječkoj je luci 1962., iza željezničkoga kolodvora, podignut visok silos za skladištenje žitarica. Prvi teret spremljen u njemu bio je kukuruz.

Istraživanja

- Na mrežnim stranicama potražite fotografiju Visinova gata unutar riječke luke (područje pomorskoga graničnog prijelaza). Obratite pozornost na zgradu skladišta. Potražite i fotografiju Praškog pristaništa, riječkog *Metropolisa* uz tekst o zaštiti tih vrijednih građevina. Moguć je budući znanstveno-tehnološki park.
- Saznajte više o postojanju znanstveno-tehnološkog parka u Rijeci: što je i koja je njegova uloga u razvoju grada.

Izražavanje i stvaranje

- Pogled na grad iz mnogih kutova zahvaća velike zgrade lučkih skladišta. Promatrajte Rijeku i na taj način.
- U tekstu se spominje futuristički film *Metropolis*. Potražite bilješku o njemu.

8. Fiorello la Guardia

Riječanin kojim se ponosi New York

U zgradi Vuković-Jurman, na početku Korza, radio je kao mladić Fiorello la Guardia, čije se ime danas u SAD-u izgovara s poštovanjem. U Rijeci je radio i njegov otac Achille. On je pomogao Fiorellu da se 1900. zaposli u Generalnom konzulatu SAD-a u Budimpešti. Četiri godine potom Fiorello postaje voditelj konzularne agencije u Rijeci. Agencija je imala stan u zgradi na početku Korza. Jedna od dviju soba služila je kao ured, u drugoj se spavalo.

Agencija je radila u Rijeci zato što je taj grad bio točka u koju su stizali brojni ekonomski iseljenici iz unutrašnjosti Austro-Ugarske Monarhije, koji su odlučili potražiti bolji život u Novom svijetu. Brod za New York

polazio je iz Rijeke svakih 15 dana, s dvije tisuće emigranata. La Gardijina zadaća bila je organizirati poslove u vezi s njima već u polaznoj luci. Brodarskoj kući *Cunard* bilo je u interesu ukrcati na brod sve koji su to željeli, čak i teže bolesnike, iako se znalo da bolesnima neće biti dopušten ulazak u SAD. La Guardia je uposlio liječnika koji je provjeravao zdravstveno stanje putnika prije ulaska na brod. Brisao je oboljele s popisa putujućih i poštudio na stotine ljudi mukotrpna i skupa puta do New Yorka te razočaravajućeg povratka. Iz *Cunarda* su prosvjedovali, ali La Gardija nije popustio.

U Rijeci je radio do 1906. godine. Bez mogućnosti napredovanja, odlučio se vratiti u rodni New York. Isprva radi kao prevoditelj u glavnom uredu za useljavanje na Ellis Islandu. Prevodio je i s hrvatskog jezika. Godine 1920. postao je predsjednik Talijansko-američke republikanske lige, osnovane radi rješavanja poslijeratne pripadnosti Rijeke, i zalaže se za njezinu samostalnost. Politika je sve važniji dio njegova života. Izabran je u predstavnički dom Američkog kongresa, a posebno je upamćen kao gradonačelnik New Yorka, s tri uzastopna mandata, od 1933. do 1945. godine. Njegovo ime danas nosi njujorška zračna luka.

generalni konzulat – samostalno predstavništvo jedne države u drugoj, koje zastupa interese i poslove svoje zemlje

konzularna agencija – agencija koja obavlja poslove konzulata

emigrant – iseljenik

Povijesna bilješka

- Uspostavljena brodska veza između Rijeke i New Yorka davne 1903. uzrokovala je potrebu za izgradnjom hotela za iseljenike. Tako je nastao Hotel *Emigranti* u današnjoj Industrijskoj ulici, jedan od bisera industrijske baštine grada Rijeke.

Istraživanja

- Mnogi stanovnici ovoga grada i njegove okolice odlazili su u svijet u potrazi za poslom i boljim životom. Mnogi su se pak ovdje skrasili, došavši iz drugih krajeva Hrvatske, Europe i svijeta. Želite li, pročitajte više o migracijama na ovim prostorima.
- Mnogo je zaslužnih osoba, poput Fiorella la Guardiye, koji su Rijeci dali svoj obol. Prelistajte cijeli priručnik i saznajte koje su zaslužne osobe prikazane. Usporedite njihove živote.
- U Rijeci je podružnica Hrvatske matice iseljenika. Potražite obavijesti o njezinu djelovanju. Saznajte što se krije iza naslova *Zlatna ribica*.

Izražavanje i stvaranje

- Na temelju podataka iz teksta, napišite problemski članak o tadašnjim emigrantima. U članak unesite stvarne podatke koji se navode, ali ga upotpunite i svojim pretpostavkama i promišljanjima.
- Istražite podatke o broju stanovnika u Rijeci, njihovim obilježjima. Izradite plakat na temu Stanovnici Rijeke danas.
- Odaberite neku od zaslužnih osoba prikazanih u ovome priručniku te sastavite njezin životopis. Od nastalih životopisa izradite zanimljivu prezentaciju, zidne novine njima posvećene ili plakat.

9 Torpedo

Jeste li znali da je torpedo podvodno sredstvo namijenjeno uništavanju brodova, ali i riba iz porodice drhtulja, čak i fiktivan lik iz stripa?

Spasitelj obale

Na ideju o pomorskom oružju koje danas znamo pod imenom torpedo, došao je Riječanin Giovanni Luppis. Kao brodski kapetan u austrijskoj ratnoj mornarici, dobro je poznao more i ratovanje na moru. Radni vijek završio je 1861. i umirovljeničke dane odlučio provesti u rodnom gradu. Tu se posvećuje ostvarenju zamisli koja mu se javila 1848., u doba zapovijedanja fregatom *Belona*. Bila je to obrambena naprava za uništenje neprijateljskih brodova, kojom bi se upravljalo s kopna. Napravu je nazvao „spasitelj obale“.

Riječ je malom čamcu bez posade, s pogonskim mehanizmom poput sata, s perom i vijkom. Ploviom se upravljalo s kopna konopcima. Udarom u brod, u čamcu bi se aktivirao eksploziv. Luppis je izradio nekoliko modela.

Pokusi su pokazali kako Luppis nema dovoljno tehničkog znanja i novca da napravi uspješan daljinski upravljani projektil. Gradonačelnik Giovanni Ciotta zato ga 1864. povezuje s riječkim inženjerom i tvorničarom

Robertom Whiteheadom. Whitehead je prihvatio Luppisovu ideju i u svome Riječkom tehničkom zavodu gdje je proizvodio parne strojeve i brodove, preoblikovao je „spasitelja obale“ u novi stroj. Uronio ga je pod morsku površinu, opremio pouzdanijim pogonom i napravama za bolju kontrolu kretanja. Izrađen od kovine i duguljast, stroj dobiva ime torpedo, prema vrsti ribe koja djeluje na neprijatelja električnim udarom.

Prvi pokusi s novim rješenjem provedeni su 1866. godine. Dvije godine potom, Whitehead u riječkom brodogradilištu braće Schiavon ugrađuje na topovnjaču *Gemse* svoj izum, lansirnu cijev, i obavlja 50 uspješnih lansiranja. Oružje je isprva nosilo ime Luppis-Whiteheadov torpedo, ali se Luppis s vremenom povukao iz projekta pa će u nazivu ostati samo prezime Whitehead.

Luppis je preminuo 1875., samo dan nakon što je Riječki tehnički zavod preoblikovan u Tvornicu torpeda *Robert Whitehead*. Bila je to prva tvornica torpeda na svijetu.

fiktivan – koji je stvoren u mašti, izmaštani, nepostojeći

fregata – tip ratnog broda

topovnjača – manji ratni brod velike brzine namijenjen nanošenju topničkog udara

Bilješka o tehničkoj kulturi mladih danas

• *Po-Ri-look* je Inicijativa mladih Centra tehničke kulture Rijeka, osnovana kako bi mladi mogli aktivno upoznati bogatu povijest i kulturno nasljeđe Rijeke. Svaki mjesec posvete se jednoj temi koju obrađuju u radionicama, na tribinama, fotografiranjem i snimanjem videa, izletima i tomu slično. Vrijednost je u tome što su posrijedi projekti koje pokreću i osmišljavaju te provode sami mladi. Odrasle osobe i stručnjaci uključuju se samo kao podrška, i to u iznimnim slučajevima. Tako se razvija njihova kompetencija inicijativnosti i poduzetništva kojom pridonose svojoj lokalnoj zajednici u europskome razvoju. *Po-Ri-look* financira Europska komisija putem programa *Mladi na djelu*.

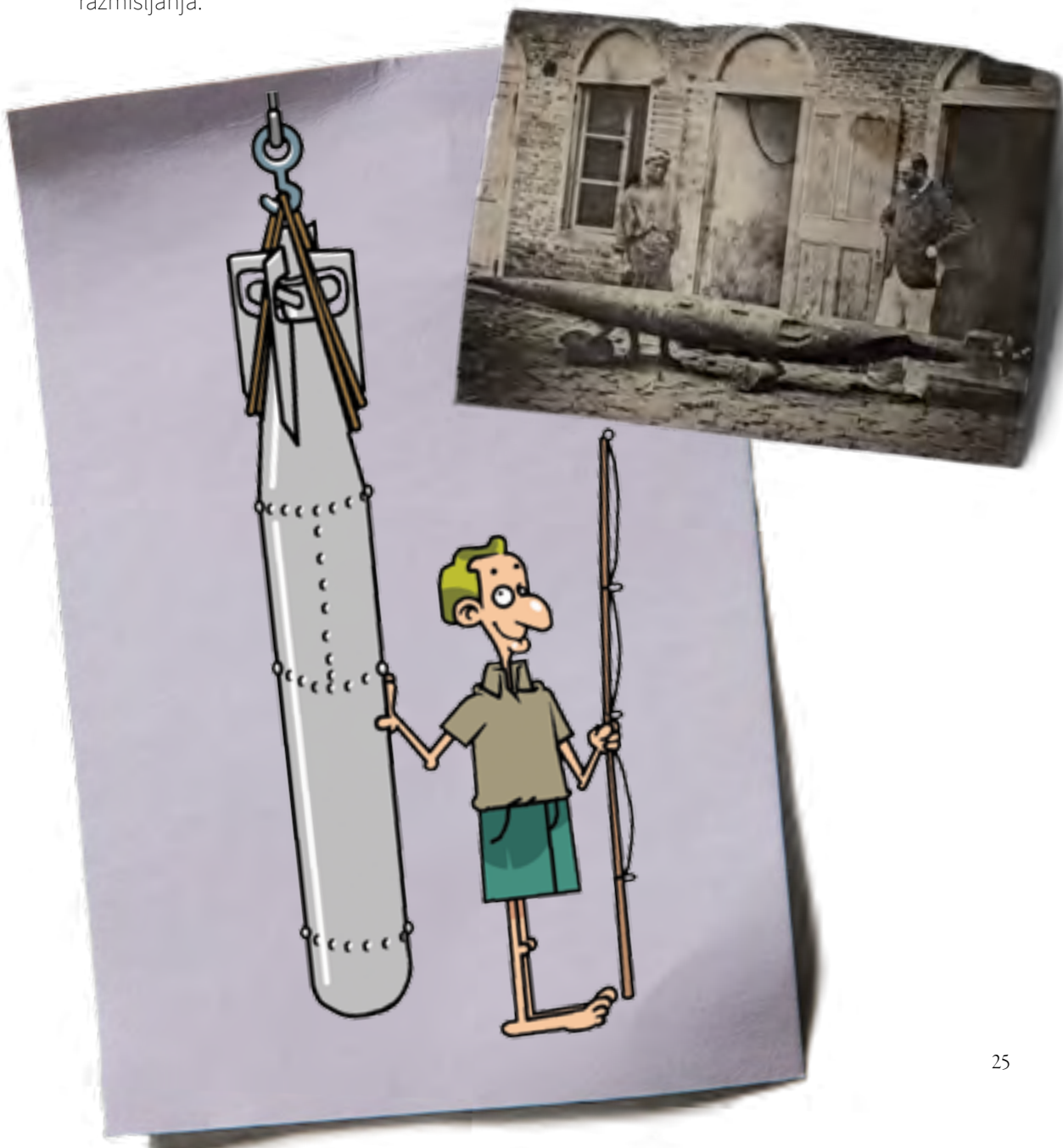

Istraživanja

- Potražite mrežne stranice Inicijative mladih *Po-RI-look* te se aktivno uključite u neki od njihovih programa.
- Pročitajte koji članak ili bilješku o riječkoj Tvornici *Torpedo*.
- Potražite u rječniku značenja riječi torpedo. Usporedite opis tehničke naprave s opisom ribe torpedo. Utvrdite značenjsku sličnost.

Izražavanje i stvaranje

- Jedna od tema *Po-RI-look*a Inicijative mladih bila je Tvornica *Torpedo* i u vezi s tim posjet njezinim prostorima. Organizirajte i vi obilazak bivšeg *Torpeda*. Zabilježite svoja zapažanja i razmišljanja.

10 Riječka plinara

Od plinskih svjetiljki do autobusa

Riječka plinara započela je rad spektakularno, dajući energiju kojom je grad 1. kolovoza 1852. osvijetljen s 226 plinskih svjetiljki lepezasta plamena. Taj datum nije važan samo za Rijeku: njezina plinara je prvi pogon te vrste u Hrvatskoj. Otvorena je pod imenom Poduzeće plinske rasvjete grada Rijeke i ta je vrsta svjetla, zahvaljujući njoj, četiri godine potom uvedena u Gradsko kazalište.

Plinara se nalazila na Školjiću i proizvodila je plin iz kamenog ugljena. Radi povećanja proizvodnje i širenja objekta te zbog sigurnosnih razloga, rad je od 1874. nastavila izvan grada, u riječkoj zapadnoj industrijskoj zoni na Mlaki. Željeznička pruga uz pogon omogućila

je lakšu dopremu ugljena. Slijedio je rast proizvodnje: sa 400 – 500 tisuća prostornih metara plina 1850-ih, na dva milijuna prostornih metara uoči Prvoga svjetskoga rata. Uzlaznom linijom kretao se i broj svjetiljki pa je Rijeka 1874. imala 226, a krajem stoljeća 511 plinskih svjetiljki. Samo su neki dijelovi Staroga grada zadržali zbog tradicije starije, uljne svjetiljke. Električna energija pojavila se u gradskoj rasvjeti 1923., što je postupno vodilo povlačenju i plinskih svjetiljki. Posljednja je ugašena 1939. godine.

Način proizvodnje plina na Mlaci s vremenom se promijenio. Od 1966. počeo se dobivati iz naftnih derivata koje je Plinari isporučivala susjedna Rafinerija nafte. Proizvodnja plina skokovito je nastavljena do danas, uz postupnu zamjenu vrsta proizvoda. Gradani su 1995.

Vozite li se gradskim autobusima na prirodni plin?

dobili miješani plin koji je smjesa ukapljenog naftnog plina i zraka, a 2007. zamijenio ga je prirodni plin koji je ekološki vrlo poželjan energent. Riječani ga koriste za grijanje svojih domova, pripremu tople vode, kuhanje i klimatiziranje. Opskrba prirodnim plinom zadatak je Komunalnog poduzeća *Energo*. Zahvaljujući *Energovoj* punionici na Mlaci, riječkim ulicama započeli su 2013. prometovati gradski autobusi na prirodni plin.

ekološki – koji se odnosi na ekologiju: znanost o suživotu svih živih organizama u prirodi; ukupnost spoznaja o zaštiti prirode (okoline)
energent – tvar ili smjesa koja služi kao izvor energije

Ekološka bilješka

- Prirodni plin često se opisuje kao najčistije fosilno gorivo. Njegovim izgaranjem nastaje manje ugljičnog dioksida negoli izgaranjem nafte ili ugljena. Uopće, nastaje manje zagađivača okoliša.

Sretni smo što u Rijeci od 2013. gradski autobusi prometuju upravo na prirodni plin.

Svjetski dan zaštite okoliša – 5. lipnja

Istraživanja

- Na mrežnim stranicama Ministarstva zaštite okoliša i prirode potražite riječke mjerne postaje u mreži za trajno praćenje kvalitete zraka. Otiđite na postaju koja je najbliža vašoj školi te očitajte podatke o kvaliteti zraka u Rijeci.
- Što možete reći o onečišćenju grada Rijeke u usporedbi s ostalim gradovima Hrvatske?
- Tijekom povijesti, građani Rijeke svoje su domove i radna mjesta osvjetljavali na različite načine. Saznajte više o tome i izvijestite ostale učenike u školi.
- Istražite djelokrug Komunalnog poduzeća *Energo*.

Izražavanje i stvaranje

- Izradite plakat o onečišćenju zraka u gradu Rijeci. Na plakatu jasno istaknite što bi građani trebali učiniti da smanje postojeće onečišćenje.
- Napišite problemski članak na temu: U borbi za čistu i zdravu Rijeku.
- Izvijestite o projektu *Rijeka – zdravi grad* u kojemu sudjeluju mnogi dječji vrtići i osnovne škole.
- Anketirajte građane o Rijeci kao čistom i zdravom gradu: što o tome misle i što predlažu. Na temelju prikupljenih misli i prijedloga sastavite članak.
- Zanimljiv susret i razgovor: Pozovite u goste djelatnika Komunalnog poduzeća *Energo*. Razgovarajte s njim o aktualnostima u vezi s uvođenjem prirodnog plina.

11. Skladatelj Ivan pl. Zajc

Dječak koji je vodio operu

Skulptura u parku ispred HNK Ivana pl. Zajca podsjeća na riječke dane skladatelja čije ime nosi teatar u koji je usmjerio pogled. No Ivan pl. Zajc u tom teatru nije radio. Svoje glazbeno djelovanje vezao je uz prethodno gradsko kazalište, *Teatar Adamić*.

Ivan Zajc rodio se u Rijeci 1832. i od najranijih dana pokazivao glazbeni dar. Kao mali violinist zablistao je na koncertu što ga je 1839. priredila glazbena škola koju je pohađao. Potom su ga pozvali da nastupi u Teatru, u pauzi izvedbe jedne drame. Dječak je sjeo za glasovir i zasvirao tako da su ga sugrađani na kraju nastupa oduševljeno podigli i nosili dvoranom. Svoje prvo glazbeno djelo Zajc je napisao kao srednjoškolac. Bila je to Uvertira u E-duru za glasovir, op. 1a. Nakon nje će pokušati napisati operu.

Studij glazbe odveo ga je u Milano. Za diplomski rad skladao je operu *Tirolese* te na njezinoj praznovodbi prvi put dirigirao opernim ansamblom. Ponudili su mu mjesto u milanskoj opernoj kući *Scala*, ali se zbog smrti roditelja vratio u Rijeku da bi se skrbio o mlađoj sestri Albini. U Rijeci postaje ravnatelj i koncertni majstor kazališnog orkestra. Vlastitu operu *Amelia* postavio je na pozornicu

1860. godine. Bila je to prva opera s potpisom riječkog autora. Nakon praznovodbe, sugrađani su oduševljeno otpratili Zajca

do njegova stana s upaljenim bakljama. Darovali su mu dirigentski štapić optočen zlatom.

Zajc je potom nekoliko godina radio u Beču, te se preselio u Zagreb. U Zagrebu je 1870. organizirao prvi profesionalni operni ansambl, a iste godine napisao *Mislava*, svoju prvu operu na hrvatskom jeziku. Uslijedile su opere *Ban Leget* i *Nikola Šubić Zrinjski*. Zajc je sljedeća četiri desetljeća zavladao hrvatskom glazbom. Djelo o junaku Zrinjskom koji se istaknuo u otporu turskoj opsadi Sigeta, dovršeno je 1876. i postalo najpopularnija hrvatska opera. Zajca se često naziva ocem hrvatske opere.

Znate li tko je bio Muki?

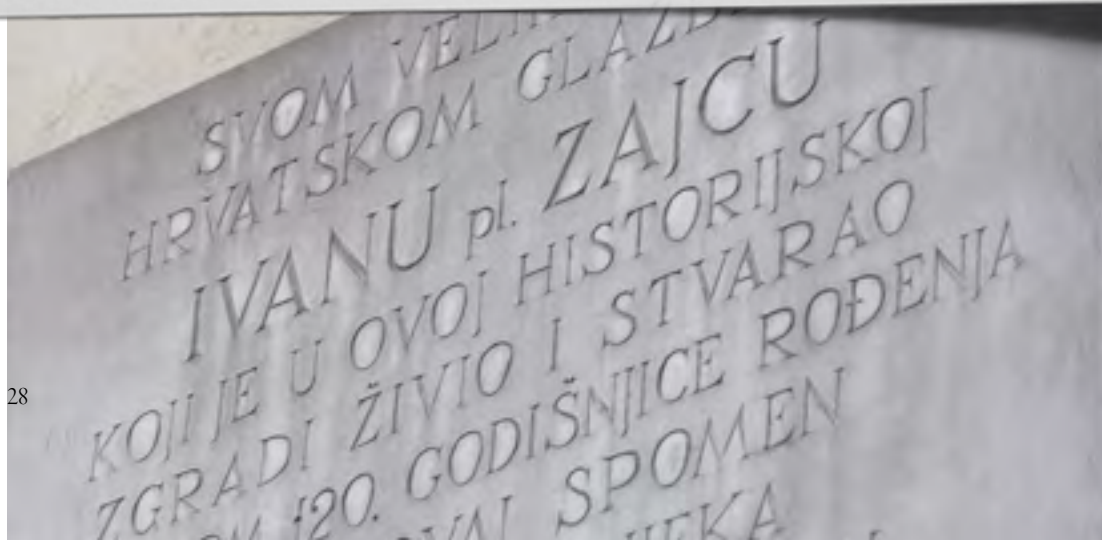
teatar – kazalište

uvertira – uvod u veće glazbeno djelo što ga izvodi orkestar, predigra

ansambl – umjetnički sastav glumaca ili glazbenika ili plesača

Bilješka iz glazbene umjetnosti

- Ivan pl. Zajc skladao je s lakoćom te je za sobom ostavio bogat opus od oko 1 200 raznovrsnih djela za orkestar, za komorne sastave, za glasovir, 19 opera, 26 opereta, scensku glazbu za *Dubravku* Ivana Gundulića, oratorij *Oče naš*, oko 50 kantata, 19 misa, 14 *Ave Maria*, 200 zbornih skladbi, 170 solopjesama. Glazba za himnu čileanske ratne mornarice preuzeta je iz njegove opere *Nikola Šubić Zrinjski*.

Bilješka iz književnosti

- Tihomir Horvat opisao je djetinjstvo Ivana pl. Zajca u dječjem romanu *Muki*. Posrijedi je izvrstan primjer realistične proze za mlade.

Istraživanja

- Posjetite Zajčevu rodnu kuću u Ulici Matije Gupca.
- Pročitajte ulomke iz romana *Muki* Tihomira Horvata u kojima ćete saznati o Zajčevu učenju i vježbanju koje će ga dovesti do školovanja u Italiji (u Milanu). Usporedite ovu literariziranu biografiju s biografijom ovoga skladatelja koju možete pronaći u Glazbenoj enciklopediji.
- Ime ovoga riječkoga skladatelja nosi i jedna od riječkih osnovnih škola. Saznajte na koji način OŠ Ivana pl. Zajca obilježava sjećanje na život i djelo ovoga umjetnika.
- Ime ovoga riječkoga skladatelja nosi i riječki HNK. Uz to, u prostoru HNK redovito se održavaju *Zajčevi dani*. Pretražite mrežne stranice da biste imali potpunije obavijesti o važnosti i vrijednosti te glazbene manifestacije.

Izražavanje i stvaranje

- Zamislite susret s Mukijem: Kako je doživljavao Rijeku? Čega se sjeća? Kako se snalazi u prostorima sadašnje, novoizgrađene Rijeke?
- Opišite kip Ivana pl. Zajca. Usporedite s onim što o Ivanu pl. Zajcu možete pročitati u literaturi. Prikazuje li taj kip Zajca kakav je uistinu bio? Obrazložite.
- Poslušajte koju od Zajčevih skladbi. U glazbenoj ste kulturi upoznali njegovu operu *Nikola Šubić Zrinski* te naučili pjevati neke karakteristične arije. Naučili ste pjevati i njegovu solopjesmu *Lastavicam*. Prisjetite se toga i zajedno zapjevajte.
- Pripremite opširnu prezentaciju o liku Ivana pl. Zajca, upotpunjenu fotografijama, dokumentima, notnim zapisima i izvedbama njegovih djela.

12. HNK

Raskošni glasovi u raskošnoj zgradi

Hrvatsko narodno kazalište Ivana pl. Zajca otvoreno je 4. listopada 1885. godine. Otvorenje je bilo vrlo svečano. Njime se predstavilo javnosti novu zgradu Općinskog kazališta (*Teatro Comunale*), podignutu prema projektu bečkog arhitektonskog studija *Fellner i Helmer*, specijaliziranog za kazališna zdanja. U šuplinu ispod vrata u predvorju stavljena je olovna tuba s nacrtima zgrade, plakatom prve predstave i primjercima tadašnjega novca.

Riječani su se susretali s teatarskom umjetnošću i prije. Prvo kazalište otvoreno je u gradu sredinom 18. stoljeća. Posebno se značajnim pokazao *Teatar Adamić*, osnovan 1805. godine. *Teatar Adamić* postao je s vremenom neadekvatan pa je 1882. donijeta odluka o njegovu rušenju. Kamen dobiven rušenjem ugrađen je u temelje novog zdanja.

Zgrada je ponudila raskošan dojam. Vanjština je izgrađena renesansnim stilom, unutrašnjost baroknim. Uredjenja su se prihvatili brojni kipari i slikari, među njima i glasoviti bečki slikari Gustav i Ernest Klimt, koji su autori nekoliko stropnih slika. Novo kazalište bilo je prva javna zgrada u Hrvatskoj u kojoj je zasvijetlila električna žarulja. U zgradu je postavljen prvi gradski telefon.

Od toga dana kazalište je postalo jedno od trajnih središta riječkoga kulturnog i društvenog života. Ugostilo je svjetska umjetnička imena. Bili su to npr. skladatelji Giacomo Puccini i Pietro Mascagni, pjevači Enrico Caruso i Beniamino Gigli, glumice Sarah Bernard i Irma Gramatica. Godine 1913. promijenilo

Što ste posljednje pogledali u Hrvatskomu narodnom kazalištu Ivana pl. Zajca?

je ime u *Teatro Comunale Giuseppe Verdi*, a od 1994. nosi današnji naziv. Nakon predstava na talijanskom, njemačkom i ostalim jezicima,

1946. odigrana je prva predstava na hrvatskom jeziku, Gundulićeva *Dubravka*.

U HNK Ivana pl. Zajca djeluju četiri umjetničke grane: Hrvatska drama, Talijanska drama, Opera i Balet. Talijanska drama jedini je stalni profesionalni kazališni ansambl izvan Italije.

renesansa – razdoblje procvata u europskoj kulturi, znanosti i umjetnosti od 14. do 16. stoljeća

barok – razdoblje umjetničkoga stila od kraja 16. do polovice 18. stoljeća

Bilješka iz likovnih umjetnosti

- U okviru otvorenja XVI. Zajčevih dana 2008. godine riječkoj je publici predstavljen novi svečani kazališni zastor pod nazivom *Riječ i glazba* grada likovnog umjetnika **Marka Trebotića**. Riječani su mogli vidjeti i zastor *Gromača* apstraktnog slikara konkretnog pejzaža **Otona Glihe**.

Istraživanja

- U HNK Ivana pl. Zajca usporedno djeluju Hrvatska drama i Talijanska drama. Saznajte više o tome. Istražite ovogodišnji dramski repertoar. Možda vas zanima koja od predstava. Pokušajte organizirati susret s glumcem/glumcima.
- Upoznajte se s programom Opere i Baleta HNK Ivana pl. Zajca.
- Organizirajte odlazak u HNK Ivana pl. Zajca da biste pobliže upoznali njegov ustroj. Doživite gledalište i pozornicu. Zamolite kazališne djelatnike da vas uvedu u prostore iza scene (garderobe, šminke, vlasuljarnica). Saznajte više o svim kazališnim djelatnicima, od inspicijenta do binskih radnika. U tome vam može pomoći i knjiga Ivica Ivanca *Najljepši posao na svijetu*.
- Prije nekoliko godina, u povodu 125. godišnjice zgrade kazališta, snimljen je dokumentarni film o riječkom HNK Ivanu pl. Zajcu. Potražite ga i pogledajte.

Izražavanje i stvaranje

- Zanimljiv susret i razgovor: Posjetite HNK Ivana pl. Zajca – razgovarajte s nekim od kazališnih djelatnika (intendantom, glumcem, plesačem, sviračem, dirigentom...).
- Vjerojatno ste članovi koje od kazališnih pretplata. Kada ste posljednji put bili u kazalištu i što ste gledali? Pripovijedajte.
- Zamolite svoje starije da vas povedu na neku od kazališnih predstava. Osobit je užitek biti u kazalištu u obiteljskome okružju.
- Organizirajte zajednički odlazak u kazalište. Prethodno obiđite kip Ivana pl. Zajca ispred kazališta.

13 Kazališni park

Perivoj s glazbenim ružama

Park ispred HNK Ivana pl. Zajca posađen je 1874. godine. Kazališne zgrade na tom mjestu još nije bilo. Izgrađena je deset godina poslije, a park je njezinom pojavom dobio dodatnu ulogu. Riječani su nastavili rado dolaziti u zelenu

oazu koja im je služila kao ugodno mjesto za sastajanje i šetnju,

a pojavom kazališne zgrade iz parka su dobili privlačan pogled na novo zdanje. Bujno raslinje preuzelo je ulogu tampon-zone između smirenog elitizma kojim je zračila zgrada Kazališta i dinamičnoga pučkog ugođaja susjedne tržnice. Zelena površina bila je od samog početka vrlo bogata. Na njoj je raslo 36 biljnih vrsta, dobrim dijelom mediteranskih. Od okolnog prostora dijelila ih lijepa ograda od kovanog željeza. Bio je to perivoj u srcu grada, kojim su se građani ponosili.

Prošćite Kazališnim parkom...

Dijeleći sudbinu grada, perivoj je stradao u Drugome svjetskom ratu. Zelenilo je uništeno, a ograda pretočena u topove. Posljednji tragovi izvornog izgleda nestali su 1953., kada je na tom mjestu zasađeno 19 stabala visokih topola.

Kazališni park je 2005. u cijelosti obnovljen, i to kao replika nekadašnjega historicističko-secesijskog perivoja. Novo rješenje preuzelo je najvrednije sastavnice izvornog izgleda perivoja, kojemu je odabirom raslinja vraćen mediteranski duh, uz naglasak na svečanom ozračju. Čim je otvoren, park je iznova postao omiljeno mjesto Riječana. Poput svojih prethodnika u 19. stoljeću, Riječani njime rado šecu ili u njemu sjede, okruženi brojnim biljnim vrstama koje rastu u obliku gotovo tri tisuće biljaka stablašica, grmova i cvijeća, trajnog i sezonskog. U parku je zasađeno devet posebnih vrsta ruža, nazvanih kazališnim imenima, posvećenima glazbi i glazbenicima. To su ruže: *Charleston*, *Concerto*, *Concertino*, *Händel*, *Dirigent*, *Solo*, *Primabalerina*, *Maria Callas* i *Balet*.

perivoj – visokokultivirani zeleni prostor oblikovan čovjekovom kreativnošću i elementima prirode

secesija – stilski pravac u umjetnosti potkraj 19. stoljeća

elitizam – ukupnost značenja, stavova i razmišljanja najuglednijih u društvu

Turistička bilješka

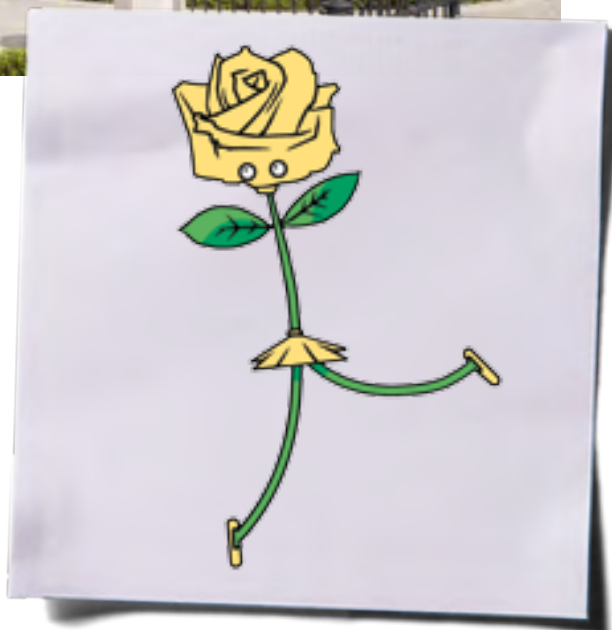
• Rijeka obiluje parkovima i šetnicama uz more: Kazališni park, Park Mlaka, Park Nikole Hosta, Park Vladimira Nazora, Park heroja na Trsatu (Trsatski park), Skate park na Krnjevu, Park prof. dr. sc. Vinka Frančiškovića, Perivoj Gospe Trsatske, Prsten riječkih šetnica, Molo longo, Lungomare Kantrida-Costabella-Preluk i, malo udaljeniji, Kanjon Rječine i Veli vrh.

Istraživanja

- Pronađite fotografije nekadašnjega kazališnog parka. Usporedite ga s današnjim.
- Odaberite neke od riječkih parkova i šetnica i obidite ih. Upriličite studijsku šetnju. Promatrajte ljude u parkovima: zabilježite što zapažate u njihovu odnosu prema parku. Fotografirajte zanimljive pojedinosti.
- Zbog blizine tržnice, osobito istražite odnos ljudi prema Kazališnome parku.
- Nedavno je u Rijeci, u staroj jezgri grada, otvoren Arheološki park. Što znate o tome?

Izražavanje i stvaranje

- Napišite problemski članak ili komentar: Kazališni park – između svečane raskoši i tržnice.
- Promotrite i opišite ljude u Kazališnom parku.
- Razgovarajte s ljudima koji se zaustavljaju u Kazališnome parku: pitajte ih o Ivanu pl. Zajcu, o HNK, o Kazališnome i ostalim riječkim parkovima. Katkad će vam se pružiti prigoda da ih upravo vi u vezi s tim poučite. Učinite to s radošću i na zanimljiv način. Pripremite za njih poseban listić na kojemu ćete napisati svoje sastavke o Kazališnome parku, o riječkome Kazalištu i Riječaninu Ivanu pl. Zajcu.
- Pripremite izložbu svojih radova i fotografija te crteža i ilustracija na temu *Parkovi grada Rijeke*.

14. Riječani i životinje

Pseće radosti i tuge

Mnogi Riječani imaju kućne ljubimce. Imate li i vi kućnog ljubimca? Grad na moru pokazuje ljubav prema životinjama i tako što je među dvadesetak gradskih plaža uredio dvije posebne, namijenjene psima. Psi teže od ljudi podnose visoke ljetne temperature (ta je činjenica potaknula nastanak izraza „pasje vrućine“) pa im osvježanje u moru mnogo znači. Jedna njihova plaža nalazi se uz nogometni stadion na Kantridi, druga je na Pećinama. Obje su opremljene koševima za otpatke i kutijama s vrećicom za pseći izmet, a imaju i tuš sa slavinom i gumenim crijevom za pranje ljubimaca nakon kupanja u moru. Vlasnici dovode lajave ljubimce na uzici i pridržavaju se svih ostalih pravila ponašanja koja vrijede na sličnim mjestima.

Riječani se znaju tako emotivno vezati za svoje životinje da sjećanje na njih nastavljaju njegovati i nakon njihova uginuća. Rijeka je jedini grad u Hrvatskoj koji ima groblje kućnih ljubimaca, i jedan od rijetkih u Europi. Gradski ljubitelji životinja kažu da je to groblje, uz pariško i londonsko, jedno od najstarijih na kontinentu.

Groblje se nalazi na Kozali, u blizini Veterinarske stanice, na adresi Lukovići 11. Prostire se na 2 500 četvornih metara i vjeruje se da su ga već 1903. izgradili lovci koji su tu pokapali svoje lovačke pse. Sredinom prošlog stoljeća pokapalo se njih nekoliko stotina godišnje, mnogi u zajedničke rake, često i u zasebne grobove. Groblje je tada imalo čuvara i grobara. Najstarije grobne ploče datiraju iz 1920-ih, s natpisima na talijanskom i njemačkom jeziku. Pored pasa, tu su završavale mačke, papige i kunići. S ploča možemo pročitati njihova imena: Bobi, Gilda, Pikolino, Lupa, Timi, Kala, Don, Gioa, Lordi, Pippo, Tin, Macius, Roki. Neki ljubimci imaju i fotografije. U Lukovićima nisu završile samo životinje s riječkog područja, već iz cijele Hrvatske, ujedno iz Njemačke, Italije i Austrije, gdje nisu postojala posljednja počivališta takve vrste.

Ekološka bilješka

- Groblje kućnih ljubimaca na Kozali rabilo se do 2002. godine. Danas je zakon zabranio zakapanje životinja u zemlju zbog zaštite voda. Stoga se tijela uginulih kućnih ljubimaca trebaju predati higijeničarskoj službi koja preuzima obvezu njihova spaljivanja u spalionici.

Svjetski dan zaštite životinja obilježava se 4. listopada.

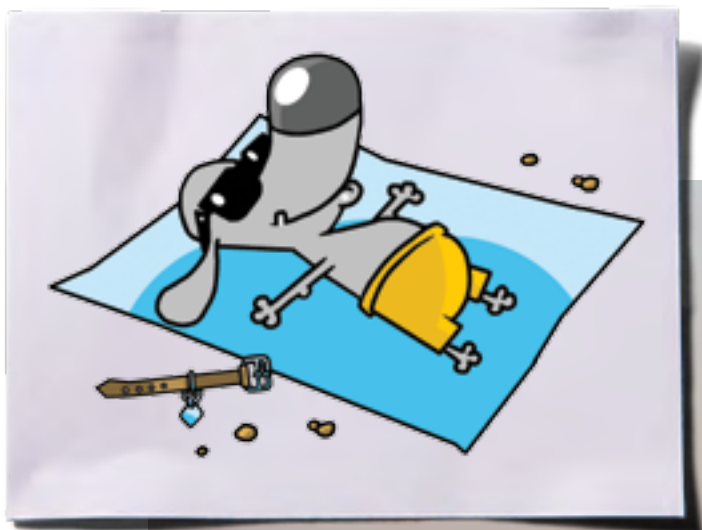

Istraživanja

- U tekstu se spominje frazem “pasja vrućina”. Zna li navesti još koji frazem koji sadrži riječ pas? Zna li frazeme koji uključuju mačku (npr. kupiti mačka u vreći) ili koju drugu životinju? Potražite Hrvatski frazeološki rječnik i ispišite nekoliko frazema.
- Šećući ulicama i parkovima Rijeke, susretat ćete mnoge mlađe i starije Riječane u društvu kućnih ljubimaca – pasa. Promatrajte kako se ponašaju, poštuju li dogovorena pravila.
- Nažalost, ima i onih koji ne podnose pse i mačke, skloni su njihovu zlostavljanju. Kako u takvim slučajevima društvo treba postupiti? Sudjelujete li i vi u zaštiti životinja?
- U Rijeci djeluje azil za pse Društva za zaštitu životinja. Jednom tjedno aktivisti dolaze na Korzo (obično kod Hrvatske pošte) i nude nezbrinute pse Riječanima koji su spremni prihvatiti ih. Obidite ih, razgovarajte s njima i saznajte više o radu toga Društva.

Izražavanje i stvaranje

- U hrvatskoj i europskoj dječjoj književnosti mnogo je priča i pjesama o kućnim ljubimcima. Ima i cijelih romana od kojih su neki ušli u školsku lektiru. Vjerojatno ste pročitali neke od njih. Prisjetite se onih vama osobito zanimljivih i dragih i ispričajte ih.
- Ako imate svoga kućnog ljubimca, napišite o njemu priču.
- Na temelju svojih iskustava, napišite komentar, problemski članak ili izvješće o riječkom azilu za pse ili o uličnim prizorima sa psima i mačkama.
- Zanimljiv susret i razgovor: Druženje s aktivistima riječkog Društva za zaštitu životinja.

15. Klimatske osobitosti

Drži kapu, evo bure!

U Rijeci se rano počelo misliti na praćenje vremenskih prilika. Prvi podaci o mjerenjima potječu iz 1842., a redovita mjerenja od 1868., kada je Bečka akademija znanosti

osnovala meteorološku postaju u sklopu riječke Mornaričke akademije (danas zgrada KBC-a

Rijeka). U njoj je djelovala do 1918. godine. Slijedio je niz selidbi: kraj svjetionika na Mlaci (gdje je radila do 1943.), pored Lučke kapetanije (od 1945. do 1949.), na Sušak (od 1949. do 1954.), na Kozalu (do 1977.) pa u Lukoviću, gdje je i danas. Njezine kućice s mjernim instrumentima nalaze se na livadi, na 120 metara nadmorske visine. Temperatura, vlažnost i tlak zraka mjere se svih dana u godini svakoga punog sata od 4 do 21 sat.

Ako još niste, svakako pročitajte knjigu *Bura goropadnica* hrvatskog meteorologa Milana Sijerkovića.

Mjerenja pokazuju da je Rijeka klimatski ugodno mjesto. Riječani žive u umjereno toploj kišnoj klimi, zimi ne pretjerano hladnoj, ljeti ne pretjerano vrućoj. Najhladniji mjesec je siječanj, s prosječnom temperaturom od 5,6 °C, a najtopliji srpanj, kojemu je srednja temperatura 23,4 °C. Prosječna godišnja temperatura zraka je 14 °C. Oborina ne manjka. Uz česte prolaskе ciklona koje u 129 dana donesu više od 0,1 mm oborine, u Rijeci godišnje padne više od 1 500 mm oborine. Uglavnom ih donose kišni oblaci. Podaci od 1948. naovamo kažu da je najveća dnevna količina oborina pala 30. rujna 2013. godine. Po četvornome

metru tada je palo 248,9 litara kiše. Snježni oblaci rijetki su, ali znaju iznenaditi. Desetog ožujka 1976. pala su rekordna 52 cm snijega.

Zimi gradom često puše bura, hladan i suh sjeveroistočni vjetar koji prelazi preko planina. Iz tog smjera puše 40 posto gradskih vjetrova. Malo manje ih je s jugoistoka, a ostalo u podjednakom postotku iz raznih smjerova. Slabu buru nazivamo burin, a kada pokaže snagu, može dosegnuti orkanska obilježja. Tada zapuše preko 125 km na sat, rušeći stabla i oštećujući krovove. Bura ima i dobrih strana: donosi vedro vrijeme, građani je bolje podnose od juga, i raščičava zrak.

Zdravstvena bilješka

- Utjecaj bure na čovjekov organizam načelno se smatra povoljnim jer je posrijedi dovođenje čistoga gorskog zraka i njegovo snažno miješanje s toplijim morskim zrakom uz sniženje temperature, što osvježava organizam. Na to utječe i raspršena morska sol i jod u zraku, donekle i njegova ionizacija. Jedino ako je bura vrlo hladna i prejaka, postaje fiziološki nepodnošljiva i opasna.

Istraživanja

- Pratite na Radio Rijeci meteorološka mjerenja. Saznajte više o radu riječkih meteorologa. Možete organizirati posjet riječkoj meteorološkoj postaji.
- Poznati hrvatski meteorolog Milan Sijerković napisao je nekoliko knjiga i slikovnica o meteorologiji. Potražite u školskoj ili gradskoj knjižnici neku od njih. Upoznajte njihov sadržaj i izorno pročitajte vama zanimljive dijelove.
- Pretraživanjem mrežnih stranica saznajte o nedaćama bure u posljednjih nekoliko godina. Proučite u tekstovima koliko se građani pridržavaju uputa tijekom orkanskih udara bure.
- Osim bure i burina, potražite i ostale vjetrove koji pušu u priobalju.

Izražavanje i stvaranje

- Izradite plakat ili napravite prezentaciju o riječkoj buri: obuhvatite njezine prednosti i posljedice njezine neukrotivosti.
- Zanimljiv susret i razgovor: U društvu s riječkim meteorologom.
- Bura je opisana u mnogim djelima hrvatske književnosti (npr. Augusta Šenoe, Snježane Grković-Janović, Danijela Načinovića, Dragana Ogurlića). Potražite koji od opisa, pročitajte ga i usporedite sa svojim doživljajima bure.
- Opišite Rijeku u vrijeme bure: Bura u riječkoj luci, Bura na Korzu, Bura trese uokolo naše škole...

16. Antun Mihanović i himna

Lijepa naša riječka

Antun Mihanović, autor teksta hrvatske himne, dio svoga života proveo je u Rijeci. Rođen u Zagrebu, završio je studij prava i isprva radio kao vojni sudac u Italiji, ali ga je narušeno zdravlje potaknulo na promjenu sredine pa je 1823. počeo raditi kao tajnik u prvoj riječkoj Guvernerovoj palači. U palači je i stanovao.

Mihanović je u Rijeci postao ugledan građanin. Riječani su ga izabrali da ih od 1825. do 1827. predstavlja kao zastupnik u Hrvatsko-ugarskom saboru gdje se zalagao za gradske gospodarske interese. Potom je radio u diplomaciji. Usporedno s tim, Mihanović nije zanemario pisanje, za koje je pokazivao sklonost još kao domoljubljem ponesen mladić.

Vrhunac njegovih domoljubnih osjećaja dogodio se 14. ožujka 1835., u trenutku objavljivanja pjesme *Horvatzka domovina* u Novinama horvatzkim Ljudevita

Gaja. Novine su izlazile u Zagrebu, a pjesmu je poslao iz Rijeke. Bili su to prvi stihovi koje je Mihanović napisao i objavljeni su u književnom prilogu *Danica*. Dvije kitice pjesme uglazbit će 1846. vinkovački časnik Josip Runjanin. Učitelj pjevanja Vatroslav Lichtenegger iz Zagreba prilagodit će glazbu 1861. za muški zbor pa će se pjesmu početi javno pjevati. Melodija i tekst *Horvatzke domovine* bit će sljedeće godine otisnuti i proširit će se među stanovništvom.

Jeste li znali da je tekst hrvatske himne
Antun Mihanović napisao u Rijeci?

Mihanović se 1853. zbog zdravstvenih razloga odselio iz Rijeke u Zagorje. Pjesma je postala temelj neslužbene nacionalne himne 1891. na prijedlog Dinka Politea, urednika lista *Obzor*. Pod nazivom *Lijepa naša* nalazimo je prvi put 1864., a desetak godina potom u nazivu se uvrježio prvi Mihanovićev stih, *Lijepa naša domovino*. Premda redovito izvođena, pjesma je službeno proglašena hrvatskom himnom tek 1972. godine. Običaj je pjevati prve dvije i posljednje dvije od ukupno 14 kitica Mihanovićeve pjesme.

DANICA Horvatzka, Slavonzka y Dalmatinzka.

Techaj I.

Dana 14. Szusheza 1835.

Br. 10.

Pečetak je većkrat dat
Stvar većkrat arči mala.
Velike i dolne stvari
Stvar maljama većkrat skvari.
Vatzević.

HORVATSKA DOMOVINA.

Lépa naša domovino,
Oj junačka zemljo mila,
Stare slave dēdovino,
Da bi vazda čestna bila!

Mila, kano si nam slavna,
Mila si nam ti jedina,
Mila, kuda si nam ravna,
Mila, kuda si planina!

Vedro nebo, vedro čelo,
Blaga persa, blage noći,
Toplo lēto, toplo dēlo,
Bistre vode, bistré oči:

Vele gore, veli ljudi,
Rujna lica, rujna vina,
Silni gromi, silni nēi; —
To je naša domovina!

Kolo vode, živo kolo,
I na berdu, i v dolini,
Plešu mladji sve okolo; —
Mi smo, pohre, v domovini!

Magla, što li, Una skriva?
Ni l' to našu jank turobni?
Tko li moleć smert uniziva?
Il' slobodni, il' su robni?

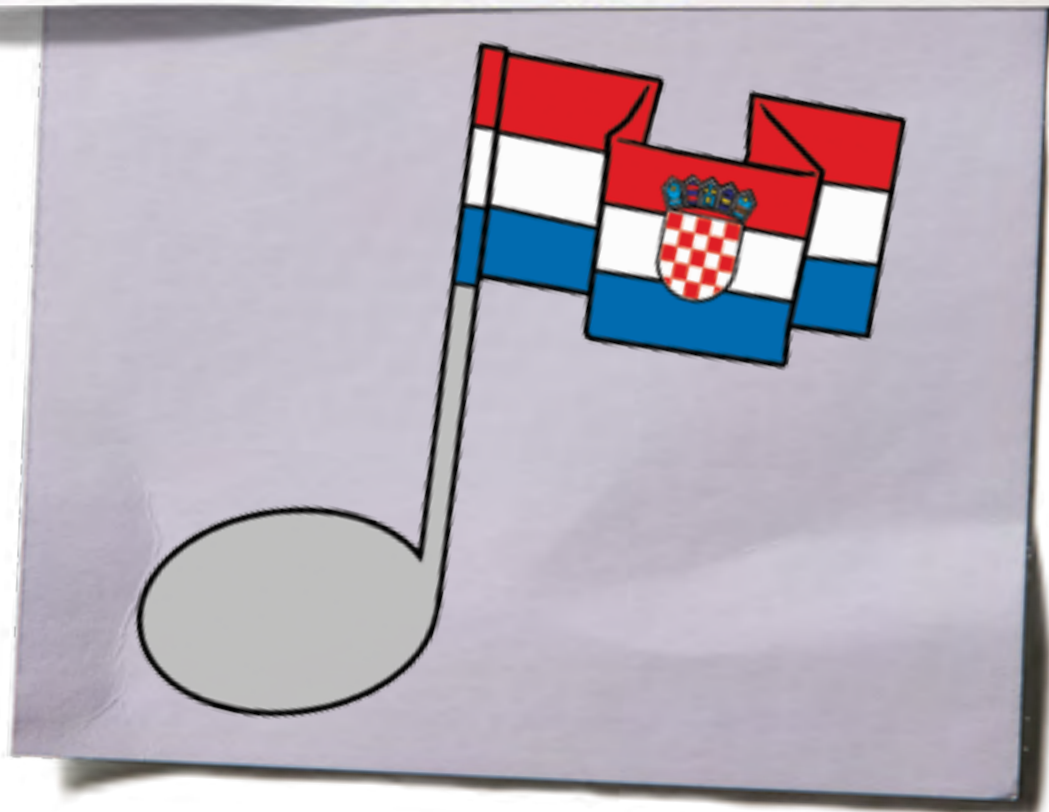
„Rat je, bratjo, rat junaci,
Pušku hvataj, sablju paži,
Sedlaj konjče, hajd pešinci,
Stava budi, gdi su naši!“

Buči bura, magla projde, —
Puca zora, tmina bēži, —
Tuga mine, radost dojde, —
Zdravo slobost, — dušman leži!

Veseli se, tuina mati,
Padoše ti verli sinj.

Muzejska bilješka

- U povodu 150. godišnjice smrti autora hrvatske himne Antuna Mihanovića, 2011. je u prostoru franjevačkog samostana u Klanjcu pokrenut projekt *Kuća europskih himni*. Cilj je na atraktivan, zanimljiv i multimedijalan način posjetiteljima približiti fenomen himni.

Istraživanja

- U tekstu se spominje Ljudevit Gaj. O njemu učite u povijesti hrvatskoga jezika. Prisjetite se njegovih zasluga. Uz Ljudevita Gaja, navedite i ostala važna imena hrvatskoga narodnog preporoda.
- U Odjelu periodike Gradske knjižnice saznat ćete o nekadašnjim hrvatskim i riječkim novinama i časopisima. Mogao bi vam biti zanimljiv list za djecu i mlade *Mladi Hrvat*. U usporedbi s danas vama omiljenom *Modrom lastom*, taj je list skroman, ali s povijesnoga gledišta vrlo važan.

Izražavanje i stvaranje

- Pripremite ispis *Lijepa naša* Antuna Mihanovića u cijelosti (svih 14 kitica). Složno ju zapjevajte.
- Poslušajte nekoliko različitih izvedbi naše hrvatske himne: vokalnu, vokalno-instrumentalnu, instrumentalnu.
- Na temu domovine i zavičaja puno ste puta sastavljali tekstove. Napišite sastavak o svom prisnom odnosu prema Rijeci: Rijeka u mom srcu, Rijeka moj je dom, Moja Rijeka, Lijepa naša Rijeko...

17. Riječki tramvaj

Tramvajem na Kantridu

Tramvaj je pokucao na riječka vrata 1875., ali se ona nisu odmah otvorila. Markiz Portalupi d'Albavill iz Londona ponudio je osnivanje *Fiume Tramway Company* koja bi povezala grad tramvajem na parni pogon, no gradonačelnik Giovanni Cioitta bio je sumnjičav prema toj tehničkoj novosti. Ponudu je prihvatio tek dvije godine potom, i to za gradnju dviju linija konjskog tramvaja. Od ostvarenja nije bilo ništa.

Jeste li znali da su se Riječani nekoć vozili tramvajem?

Usljedile su ponude iz Nice, Beča, Budimpešte, Rijeke i Udina, s istim rezultatom. Prekretnica je stigla 4. kolovoza 1892. raspisivanjem gradskog natječaja za tramvaj, na koji se javio barun Oscarre Lazzarini iz Graza.

Gradski vijećnici zahtijevali su električnu energiju za pokretanje vozila. To je dovelo do osnivanja Dioničkog društva za riječki električni tramvaj. Ugovor s gradom potpisan je 1896. godine. Znajući da je u Berlinu 1881. pokrenut prvi električni tramvaj na svijetu, gradnja pruge povjerila se berlinskoj tvrtki *Felice Singer & Co.* Jednotračna pruga protegnula se četiri kilometra, od Školjića (gdje su podignuti remiza i termocentrala za proizvodnju energije) do Ulice Pioppi (danas Baračeva). Kada je 7. studenoga 1899. krenuo na prvu vožnju, riječki tramvaj bio je prvo električno vozilo te vrste u Hrvatskoj. Imalo je osam kola, u kojima je bilo po 16 sjedećih i 12 stajućih mjesta. Zimi se prometovalo od 7 do 22 sata, a ljeti od 6.30 do 22.30.

Tramvaj je 1906. prešao u gradsko vlasništvo. Pruga je na oba kraja s vremenom produživana, povećavan je i broj vozila. Godine 1910. putnici su ulazili u 11 vozila te u osam zatvorenih i osam otvorenih prikolica, koji su prometovali od 5 do 22 sata u razmacima od sedam minuta. Pruga je 1921. dosegla 5 450 metara, postavljen je i drugi kolosijek. Godine 1942. zabilježeno je rekordnih 11 milijuna putnika. Riječki tramvaj vozio je do lipnja 1952., kada je prepustio mjesto trolebusima i autobusima.

Povijesna bilješka na starim razglednicama

- Na nekoliko je starih razglednica Rijeke ovjekovječen riječki tramvaj.

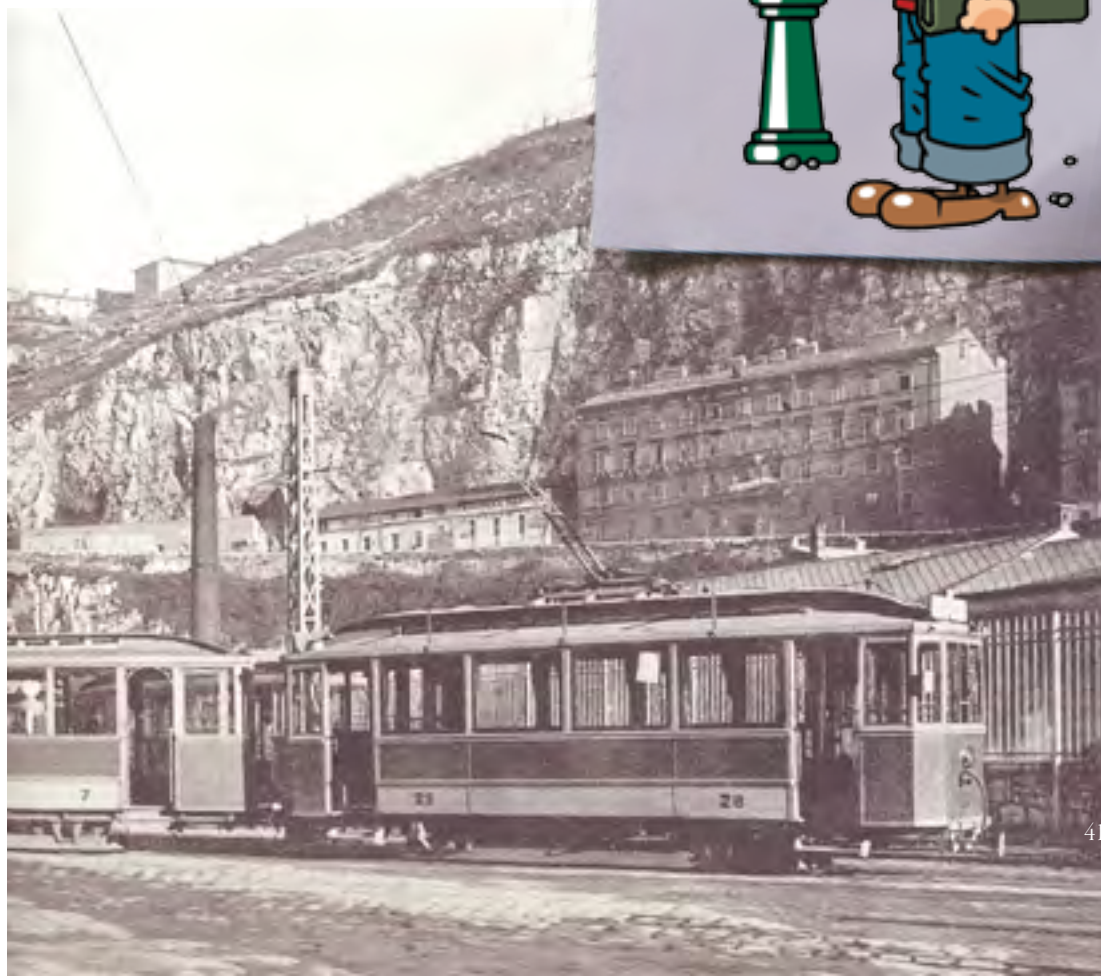

Istraživanja

- Obidite spomen-obilježje riječkome tramvaju na Školjiću. Zašto je upravo na tomu mjestu obilježeno sjećanje na to prometalo?
- Nakon riječkoga tramvaja, gradom su prometovali trolejbusi, potom autobusi. Istražite koje su njihove specifičnosti. S ekološkog je gledišta danas najprihvatljiviji autobus na prirodni plin.
- *Autotrolej* je komunalno društvo za prijevoz putnika Rijeke. Dobro surađuje i s osnovnim školama. Saznajte o tome više.

Izražavanje i stvaranje

- Učenici putnici u Rijeci danas: Razgovarajte s učenicima putnicima u svojoj školi – što im izaziva poteškoće.
- Otiđite na autobusnu postaju. Promatrajte ljude, njihovo ponašanje. Uđite u autobus. Što zapažate u izgledu autobusa, u ponašanju vozača, u ponašanju ljudi? Pripovijedajte.
- Anketirajte: Jesu li Riječani zadovoljni autobusnim prijevozom? Što predlažu?
- Otiđite na glavni autobusni kolodvor u Rijeci. Opišite ga (statičan opis: izgled; dinamičan opis: kretanje putnika i prometala, gužva).

18. Rafinerija nafte

Gorivo za gradske petrolejke

Rafinerija nafte započela je radom prije nego što su se na ulicama svjetskih gradova pojavili automobili. Osnovana je 1882. i pokrenula postrojenja 1883., kao najveći pogon za preradu nafte na kontinentu. To je ujedno prva europska rafinerija za preradu nafte na industrijski način. Rad je započela na Mlaci gdje se, usporedno s Rafinerijom, izgradilo Petrolejsku luku, specijaliziranu za naftni teret. Iz pogona su se isporučivali proizvodi: petrolej, maziva ulja, parafin, bitumen, benzin i drugo. Glavni naftni proizvod u 19. stoljeću bio je petrolej. Upotrebljavao se za rasvjetu u mnogim domovima zahvaljujući petrolejkama.

Naftu se za potrebe Rafinerije dopremalo iz udaljenih krajeva morskim putem. Na početku su za to služili jedrenjaci koji su naftu dovozili u

drvenim bačvama, sanducima i kanistrima. Takav način dopreme počeo je nestajati kada je Rafinerija naručila u Ujedinjenom Kraljevstvu izgradnju broda posebno konstruiranog za prijevoz nafte, tankera *Etelka*. Bio je to jedan od prvih svjetskih tankera, a u Petrolejsku luku na Mlaci uplovio je 1892. godine.

Prvi tehnički direktor Rafinerije bio je Milutin Barač. Pod njegovim vodstvom Rafinerija je isporučivala kupcima i proizvode koje danas povezujemo ponajprije s automobilima, poput benzina i mazivih ulja. Prije automobilske ere, benzin se koristio kao sredstvo za čišćenje u kućanstvu i u medicini. Uljima se podmazivalo dijelove raznih strojeva.

U razdoblju između dva svjetska rata, Rafinerija je imala tankersku flotu. Benzin je postao njezin glavni proizvod, a na tržištu je bila posebno poznata po mazivim uljima. Starom pogonu na Mlaci se 1965. pridružio novoizgrađeni rafinerijski pogon na Urinju. Posljednja proizvodnja na Mlaci prestala je 2012. godine. Zahvaljujući počecima u svome prvom pogonu, riječka Rafinerija jedan je od najdugovječnijih objekata za preradu nafte u svijetu.

Iz najudaljenijih krajeva
morskim je putem stizala
nafta u riječku Rafineriju...

Gospodarska bilješka

- Rezultati petomjesečnog snimanja upućuju na velike potencijale nalazišta plina i nafte duž cijele hrvatske strane Jadrana.

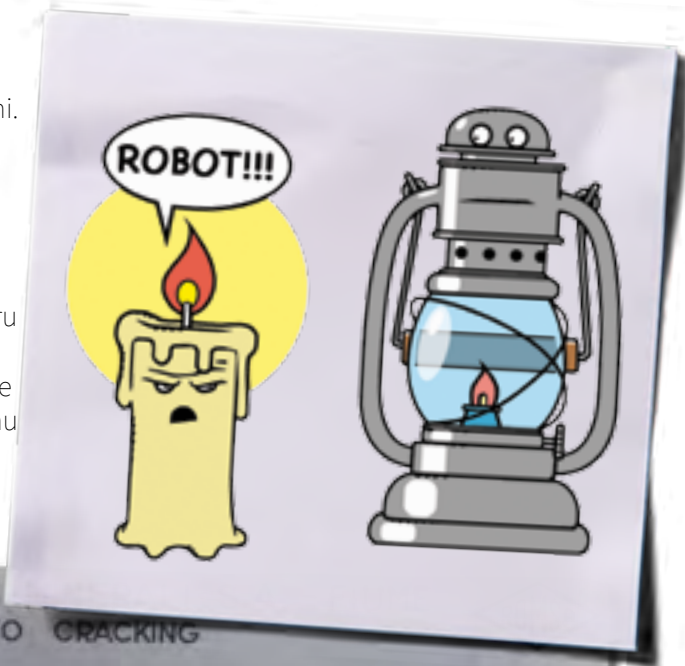

Izražavanje i stvaranje

- Zamislite kako je to nekada izgledalo: obitelj okupljena oko svjetla petrolejke.
- Opišite izgled brodova tankera.
- Napravite zanimljivu prezentaciju o riječkoj Rafineriji nafte. U prezentaciju uključite fotografije i crteže koji se odnose na stari pogon na Mlaki i na pogon na Urinju.

Istraživanja

- U tekstu se navode neki od naftnih proizvoda. Saznajte više o njihovoj namjeni.
- Zna li u kojim proizvodima ima nafte? O tome ćete više saznati pretraživanjem mrežnih stranica na temu nafta i naftni proizvodi.
- U jednom od brojeva *Sušačke revije* pronaći ćete tekst o "čeličnoj dami", tankeru *Etelka*.
- Pročitajte gospodarsku bilješku. Pretražite mrežne stranice i saznajte više o nafti i plinu u hrvatskome Jadranu.

19 Vatrogasci

Vatreni vole vodu

Svjesni opasnosti koje donosi požar u gusto naseljenom gradu, Riječani su počeli rano misliti na zaštitu.

Gradski Pravilnik o požaru iz 1802. imao je stotinu članaka. Zabranjivao je gradnju drvenih kuća, drvenih stubišta i krovova s drvenim tavelicama. S kuća su uklonjeni svi drveni balkoni i ograde. Za nadzor je bio zadužen gradski dimnjačar. On je obilazio kuće šest puta godišnje i prijavljivao mjesta na kojima bi moglo doći do požara. Uslijedile su još češće kontrole. Dimnjake u radionicama obrtnika koji su radili plamenom provjeravalo se svakih osam dana. Pravilnik iz 1830. uveo je znakove uzbune. Znak za požar bili su pucnjevi topova s gradskog kaštela. Pravilnik iz 1841. govori o povjerenicima za požar u svim gradskim četvrtima. Prva hidraulična crpka za vodu kupljena je 1859. godine.

Katastrofalan požar u mlinovima i skladištima tvrtke za mljevenje žita u kanjonu Rječine, na predjelu Žakalj, potaknuo je gradsku vlast na osnivanje prve vatrogasne postrojbe u Hrvatskoj. Vatra je planula 11. ožujka 1862. u večernjim satima i zahvatila osam od deset objekata tvrtke. Vijest o požaru stigla je do grada u 22 sata. Bitka s plamenom trajala je šest sati i spasilo se dvije zgrade. Požar je ostavio bez izvora prihoda brojne obitelji.

Da se to ne ponovi, 26. siječnja 1863. osnovan je gradski Vatrogasni zbor u kojem su bile 32 osobe: zapovjednik, 10 profesionalnih vatrogasaca, 20 pomoćnih vatrogasaca i jedan strojari. Profesionalci su dobivali plaću. Niti jedan vatrogasac nije se smio udalжити iz grada bez znanja nadređenih. Članovi Zbora nosili su kapu s crvenom trakom i mijedenom oznakom te pojas s kopčom na kojoj su bili gradski grb, redni broj osobe i natpis *Vatrogasci*.

Danas o zaštiti od požara skrbe Javna vatrogasna postrojba Grada Rijeke, dobrovoljna vatrogasna društva Sušak-Rijeka i Drenova te vatrogasne postrojbe u gradskim poduzećima.

tavelica – tanka pločica, debljine 2 – 3 cm, koja se stavlja na krovove

Bilješka iz književnosti i glazbe

- Gjuro Stjepan Deželić (1898.) napisao je tekst vatrogasne himne. Ivan Zajc napisao je partituru.

Istraživanja

- Saznajte više o riječkoj Javnoj vatrogasnoj postrojbi te o riječkim dobrovoljnim vatrogasnim društvima.
- Požari su nemili događaji koji su pogodili i Rijeku i njezinu okolicu. Istražite gdje su se u gradu dogodili požari i kada, te je li bilo stradalih.

Izražavanje i stvaranje

- Organizirajte posjet Javnoj vatrogasnoj postrojbi grada Rijeke. Upoznajte život vatrogasaca na zadatku.
- Zanimljiv susret: Pripremite se za razgovor s najiskusnijim vatrogascima Rijeke.
- Napišite problemski članak. Primjeri tema: Kako izbjeći vatreno zlo; U borbi protiv požara; Poučimo najmlađe o opasnostima vatre.
- Prikažite rad vama poznatoga dobrovoljnog vatrogasnog društva.
- Opišite vatrogasna kola u mirovanju (na parkiralištu Javne vatrogasne postrojbe) i u kretanju (u brzjoj vožnji do odredišta).

20. Gabriele D'Annunzio

Zlo je stiglo u grad

Ratnim slomom Austro-Ugarske 1918. pojavilo se tzv. riječko pitanje – kojoj će državi pripasti grad na Kvarneru? Različite strane davale su na njega različite odgovore. Posljednji mađarski guverner predao je grad 29. listopada 1918. predstavnicima Hrvatskoga nacionalnog vijeća, riječkim građanima koji su Rijeku vidjeli u okviru Hrvatske. Osnovano je i Talijansko nacionalno vijeće koje je grad htjelo priključiti Italiji. Dio građana razmišljao je autonomijski i tražio osnivanje Slobodne Države Rijeka. Američki predsjednik Woodrow Wilson zalagao se na Mirovnoj konferenciji u Parizu u siječnju 1919. za samoopredjeljenje grada pod protektoratom Lige naroda. Međusavezničko vijeće htjelo je da nadzor nad gradom privremeno preuzmu SAD, Francuska i Velika Britanija.

U tim kaotičnim danima, pitanje pripadnosti grada odlučio je prekinuti književnik i avanturist Gabriele D'Annunzio. Poznat po ratnim akcijama u talijanskoj vojsci, odluku je donio u suradnji s vojnim krugovima Kraljevine Italije. Okupio je kolonu legionara u mjestu Ronchi

Riječko pitanje: Kojoj te s tenkovima i
će državi pripasti Rijeka? oklopnim vozilima
ušao 12. rujna 1919.

u Rijeku. Tu proglašava Talijansko namjesništvo Kvarnera, državu s osobnom diktaturom. Drži govore kojima manipulira javnošću, a legionari u crnim košuljama šire ulicama nasilje i strah te istjeruju iz grada pripadnike drugih nacija. D'Annunzijevo Namjesništvo smatra se prvom fašističkom državom u povijesti.

Kada su Italija i Kraljevina SHS 1920., taktizirajući, potpisale Rapallski ugovor o osnivanju Države Rijeka, D'Annunzio ne priznaje sporazum pa Italija šalje postrojbe. Očekujući napad, za Božić 1920. digao je u zrak mostove na Rječini. Suočen s vatrom jačih snaga, 18. siječnja 1921. napušta grad, a legionari odlaze kamionima punim opljačkanih dragocjenosti. Italija je njegovom riječkom akcijom dobila na vremenu te je – nakon međufaze u obliku Države Rijeka – potpisala sporazum s Kraljevinom SHS kojim 1924. priključuje grad sebi.

fašizam – projekt diktature koji državu, naciju i vođu nadređuje građaninu i njegovim pravima

Liga naroda – međunarodno udruženje država (1919. – 1946.)

Povijesna bilješka

• Dan antifašističke borbe državni je praznik u Republici Hrvatskoj i slavi se 22. lipnja.

Istraživanja

- U tekstu se navodi Liga naroda. Pretražite mrežne stranice o tomu međunarodnom udruženju država.
- Proučite stare fotografije Rijeke iz vremena između dvaju ratova. Usporedite mjesta u gradu: njihov izgled i izgradnju nekad i danas.
- Istražite koja su antiratna književna djela nastala u Hrvatskoj i u Europi. Prisjetite se takvih djela iz dječje književnosti i školske lektire.

Izražavanje i stvaranje

- Razgovarajte o nedaćama koje je Rijeci zadala D'Annunzijeva politika.
- Postavite razrednu izložbu na temu: Rijeka u ratu – Rijeka u izgradnji.
- Organizirajte tribinu na temu antifašističke borbe.

21. Roberto Bartini

Konstruktor revolucionarnih zrakoplova

Roberto Bartini, rođen u Rijeci 1897., bio je od mladih dana fasciniran zrakoplovstvom. Promatrajući let pionira ruskog zrakoplovstva Haritona Nikanoroviča Slavorossova iznad Riječkog zaljeva 1912., Bartini je odlučio da neće ostati samo na gledanju. Prva potvrda tehničke nadarenosti stigla mu je 1915. kada je Ministarstvu rata Austro-Ugarske predložio zrakoplovnu inovaciju, automatski stabilizator leta. Prijedlog nije zaživio dalje od eksperimenta, ali je zanimanje Ministarstva mladiću bilo vrlo poticajno.

Nakon sloma Austro-Ugarske u Prvome svjetskom ratu, Bartini je otišao u Rim gdje je završio školu letenja i diplomirao zrakoplovno inženjerstvo na Politehničkom institutu. Ne mireći se s dolaskom fašista na vlast u

Znate li tko je
Roberto Bartini?

Italiji i Rijeci, 1923. tajno odlazi u Sovjetski Savez gdje dobiva posao kao zrakoplovni inženjer u Crvenoj armiji. Ubrzo radi na osnivanju zrakoplovnog istraživačkog instituta, postaje autor mnogih novih aerodinamičnih konstrukcija, bavi se mogućnošću okomita uzlijetanja. Godine 1928. postaje šef Odjela za projektiranje eksperimentalnih amfibijskih zrakoplova, a od 1930. vodi Projektni odjel Znanstveno-istraživačkog centra za civilno zrakoplovstvo. Kao glavni konstruktor, razvija brojne modele letjelica s tehnološki revolucionarnim rješenjima. Među njima su modeli DAR (za prelijetanje dugih arktičkih predjela), R-114 (raketni zrakoplov brzine veće od dvije tisuće kilometara na sat), T-117 (prvi svjetski zrakoplov konstruiran za goleme udaljenosti), M (teški leteći brod-bombarder na mlazni pogon), otkriva dvostruko deltra krilo (poslije korišteno na francusko-britanskom interkontinentalnom zrakoplovu *Concord*) itd.

Pokopan je u Moskvi 1974. godine. Mnogi ruski konstruktori priznali su Bartinijev utjecaj na njihov rad. Raketni inženjer Sergej Korolev, „otac“ sovjetskoga svemirskog programa, kazao je da je Bartini najvažniji učitelj kojega je ikad imao.

fasciniran – očaran, oduševljen

aerodinamika – znanost koja proučava djelovanje zraka na tijela koja se kroz njega gibaju te sile koje pritom nastaju;

aerodinamičan – koji je u skladu sa zakonima aerodinamike

amfibija – tehn. motorno vozilo koje se kreće po vodi i po suhu

Tehnička kultura i mladi u Rijeci

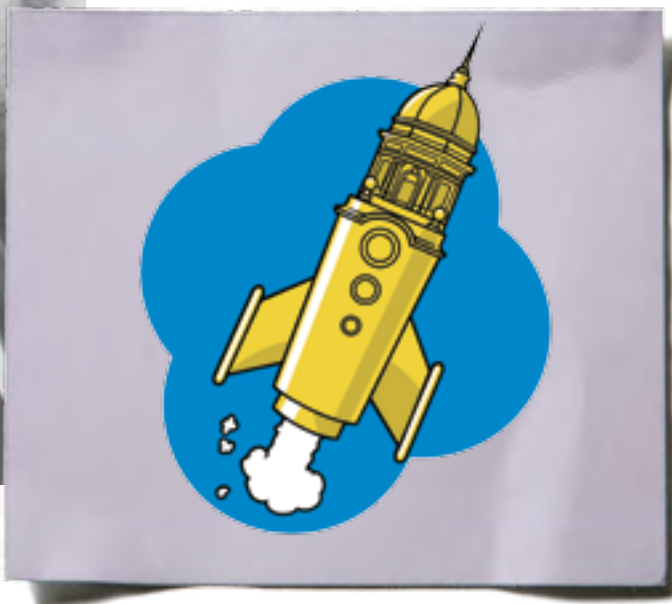
• U Centru tehničke kulture u Rijeci možete provesti praznike učeći i zabavljajući se. Uz to, bogat je cjelogodišnji program u kojemu mogu sudjelovati učenici osnovnih i srednjih škola. Najuspješniji odlaze na natjecanja. Nacionalni centar tehničke kulture nalazi se u Primorsko-goranskoj županiji, u Kraljevici.

Istraživanja

- Saznajte kada se i kako organizira Dan tehničke kulture u Rijeci.
- Raspitajte se o tehnički darovitim učenicima u svojoj školi. Zabilježite njihove osobite uspjehe.
- Roberto Bartini morao je otići u Rim da bi pohađao školu letenja. Zainteresirani Riječani mogu jednostavno otići do Grobnika, do aerokluba *Krila Kvarnera*. Istražite njegovo djelovanje u području zrakoplovstva.

Izražavanje i stvaranje

- Zanimljivi susreti: Razgovarajte s učenicima koji se više zanimaju i bave nekim od područja tehničke kulture. Ako u vašoj školi ima nagrađenih učenika, organizirajte zajednički susret u kojemu će oni vama predstaviti svoje stvaralaštvo, a vi njima lik i djelo Roberta Bartinija.
- Zanimaju li vas pojedinosti u vezi sa školom letenja, možete organizirati posjet aeroklubu *Krila Kvarnera* kao poučan izlet. O tome možete izvijestiti, pripovijedati ili pak raspravljati s ostalim učenicima u školi.
- Izradite zanimljivu prezentaciju o djelovanju darovitoga inženjera zrakoplovstva Roberta Bartinija čiji je utjecaj na zrakoplovne konstruktore bio toliko velik da ga je osnivač sovjetskoga svemirskog programa Sergej Korolev nazvao svojim najvažnijim učiteljem.
- Kojom ste vi tehnologijom fascinirani? Što vam u vezi s tim može ponuditi grad Rijeka?

22. Spomenik oslobođenja

Osjećaj slobode na trgu iznad vode

Spomenik na Delti podignut je u povodu desete obljetnice protjerivanja iz grada vojnih jedinica Hitlerove Njemačke u Drugome svjetskom ratu. Nacistička okupacija Rijeke završila je ulaskom u grad antifašističkih jedinica Jugoslavenske armije 3. svibnja 1945. godine.

Monument koji podsjeća na završetak Drugoga svjetskog rata u Rijeci nazvan je Spomenik oslobođenja. Njegov autor, kipar Vinko Matković, stavio je na 20 metara visok kameni postament brončanu skulpturu grupe antifašističkih boraca. U njezinu je središtu partizanka koja alegorijski predstavlja Pobjedu i Slobodu. Na podnožje postamenta uklesani su reljefi. S jedne strane su prizori iz rata: zatvorenici, zabrinute majke

s djecom i strijeljanje domoljuba. S druge strane su mirnodopski prizori koje je donijelo oslobođenje, poput rada u industriji i bezbrižna djetinjstva. Spomenik ima stilska obilježja socijalističkog realizma.

Matkovićeva skulptura na Delti čini cjelinu sa susjednim mostovima preko Rječine. Na tom dijelu Rječine bila je u razdoblju između dva svjetska rata postavljena državna granica Kraljevine Italije i Kraljevine Jugoslavije. Granica je neprirodno dijelila grad na dva dijela te otežavala život stanovnika svakodnevnom kontrolom na graničnom prijelazu. Ulaskom antifašističkih jedinica, granica je izbrisana, a stanovnici su ponovno mogli nesmetano prelaziti s jedne strane Rječine na drugu. To su im 1946. olakšala dva novoizgrađena mosta koja su zamijenila predgordan granični, srušen u povlačenju njemačkih vojnih snaga. Prvi novi most namijenjen je vozilima, a drugi pješacima. Velik pješački most, širok 25 metara, podsjeća svojom prostranošću na trg ponad tekuće vode. Njime je mjesto koje je prethodno bilo neugodna prepreka, koje granicom dijeli, pretvoreno u suprotnost – u mjesto na kojem se dvije obale spajaju, u točku ugodna susretanja.

antifašizam – djelovanje i borba protiv fašizma; pokret u Europi počevši od 1920. godine

monument – spomenik, veliko značajno djelo

postament – postolje; podnožje kipa ili stupa

socijalistički realizam – dirigirani smjer u umjetnosti

Bilješka iz hortikulture

• Most na Rječini danas je mjesto susreta mnogih generacija. Upravo se na tom mostu održavaju proljetni i jesenski sajmovi cvijeća. “Cvjetne” se aktivnosti protežu na nekoliko mjeseci i obuhvaćaju postavu cvjetnog otoka na Korzu, izradu vegetativnih skulptura, podjelu sadnica, nagrađivanje najljepše uređenih balkona, okućnica i vrtova – sve s ciljem uljepšavanja izgleda našega grada, u čemu podjednako uživaju i Riječani i mnogobrojni posjetitelji iz drugih gradova i zemalja.

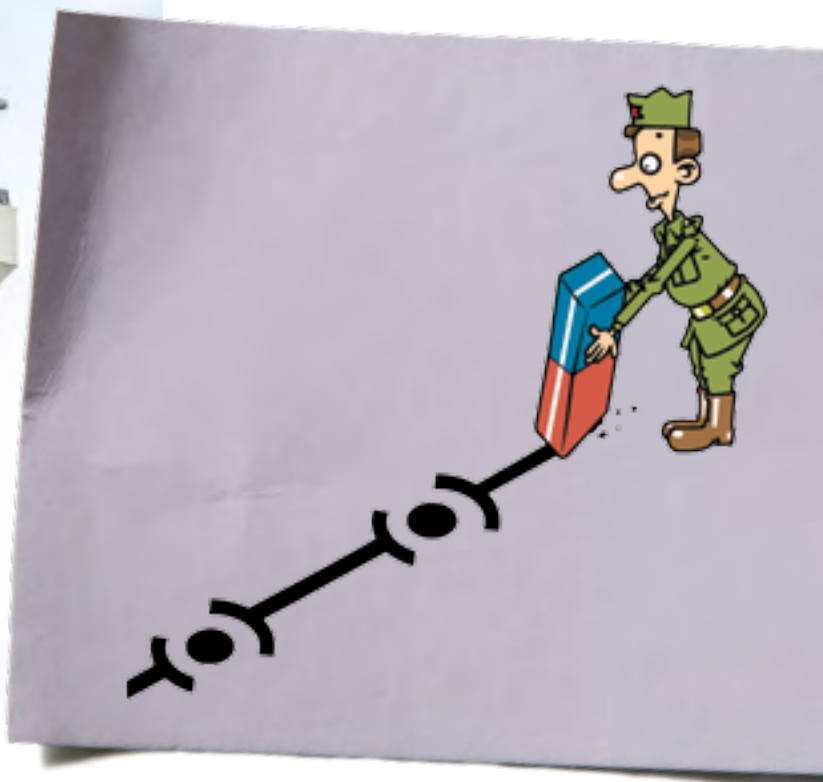
Dan oslobođenja grada Rijeke – 3. svibnja 1945. godine

Istraživanja

- Istražite podatke o Rijeci u vrijeme Drugoga svjetskog rata. Pronađite fotografije razrušene Rijeke u ratu. Usporedite s izgradnjom Rijeke nakon oslobođenja.
- Otidite do Spomenika oslobođenja na Mostu ponad Rječine. Prepoznajte na spomeniku prizore navedene u tekstu.

Izražavanje i stvaranje

- Izradite plakat ili prezentaciju kojom ćete prikazati fotografije Rijeke prije Drugoga svjetskog rata, neposredno nakon rata i danas.
- Uz pomoć starijih, potražite starosjedioce Rijeke koji su u vrijeme Drugoga svjetskog rata živjeli u Rijeci kao djeca. Razgovarajte o njihovim sjećanjima na grad i ljude.
- Promatrajte ljude koje susrećete na mostu: starije šetače, mlade koji se okupljaju oko zgrade *Continental*, učenike koji žure u školu. Zabilježite svoja zapažanja. Sjetite se kako je prije više od šest desetljeća ovdje bila postavljena granica
- Mostovi su česta tema i motivi u umjetnosti. Poznajete li neka književna ili likovna djela koja obrađuju tu tematiku?
- I vi možete literarno i likovno stvarati: možete pisati, crtati, ilustrirati, fotografirati... Evo nekoliko prijedloga za naslov: Mostovi spajaju obale i ljude, Ovaj je most od kamena, a mi gradimo mostove od srca.

23. Kamov

Buntovni pisac

Književnik Janko Polić Kamov objavio je za života samo četiri knjige. To su pjesničke zbirke *Psovka* i *Istipana hartija* te knjige dramskih tekstova *Na rodnoj grudi* i *Tragedija mozgova*. Čim su 1907. ugledale svjetlo dana, bilo je jasno kako je hrvatska književnost dobila ime neusporedivo s cijelom prethodnom nacionalnom književnošću, zbog njegova radikalno drukčijeg, avangardističkog načina pisanja.

Polićevo podrijetlo nije upućivalo na to da bi se mogao razviti u pisca takva usmjerenja. Rođen je 1886. na Pećinama kao jedno od četrnaestoro djece Ante i Gemme Polić. Otac je bio ugledan trgovac, a obiteljsku kuću samo je cesta dijelila od plaže Sablićevo. Profesori Sušačke gimnazije znali su Polića kao inteligentnog i odličnog učenika. No on je osnovao tajnu revolucionarnu organizaciju za rušenje države. Izbačen iz škole, obrazovanje je nastavio u Senjskoj gimnaziji, ali je i tamo izbačen zbog nediscipline i protuvjerskih istupa.

Sljedeći školski korak vodi ga u Zagreb gdje 1903. sudjeluje u protuvladinim demonstracijama, zbog čega je kažnjen s tri mjeseca zatvora. Tada prekida obrazovanje i posvećuje se pisanju.

Kao književnik, sebe je usporedio s prokletim i izopćenim biblijskim Noinim sinom Kamom te se počeo potpisivati Kamov. Vidjevši u društvu mnogo nehumanog, buntovno se priklanja estetici ružnog.

Znate li tko je
čovjek na mostu,
naslonjen o ogradu
ponad Rječine?

Radovi su mu puni motiva bolesti, opscenosti, brutalnosti, ne bježi od psovki i negativnih ocjena Crkve. Kazalište mu odbija drame, a kada je 1909.

završio roman *Isušena kaljuža*, izdavači ga ne objavljuju. Nerazumijevanje suvremenika nije ga pokolebalo. Odlazi u Barcelonu 1910. i kreće se u krugu svjetskih avangardnih umjetnika. U tom se gradu razbolio i umro, u 24. godini, a pokopan je na javnom groblju, bez imena.

Kada je 1956. objavljena, književna kritika proglasila je *Isušenu kaljužu* jednim od deset najboljih romana hrvatske književnosti. Kamova se danas smatra prvim hrvatskim avangardističkim piscem.

avangarda; avangardna umjetnost – prethodnica; predvodnici, koji pronalaze i primjenjuju nove stilove i tehnike u umjetnosti;

predvodnici novih težnji u politici

opscen – onaj koji vrijeđa čudoređe, u javnosti djeluje nepristojno; opscenost

brutalnost – osobina onoga koji je grub, bezobziran, surov

Bilješka iz književnosti

- Janko Polić Kamov predstavnik je avangarde u hrvatskoj književnosti. Kreće se u svijetu avangardnih umjetnika. Njegova su *Sabrana djela* objavljena 1956. godine. Među njima se izdvaja roman *Isušena kaljuža*.

Istraživanja

- Odakle Kamov u imenu ovoga pisca? Istražite biblijsko značenje imena Kamov.
- Pronađite značenje riječi *estetika*. U skladu s tim objasnite značenje pojma *estetika ružnog*. Povežite istražena značenjans likom i djelom ovoga riječkoga avangardnog pisca.
- Na temelju života i djela Janka Polića Kamova nastaje kulturno događanje pod nazivom *Kamovfest*. Pronađite ključne podatke u vezi s tim.
- Na raznim mjestima u Rijeci moglo se pročitati ČITAJTE KAMOVA. Ta je poruka bila napisana velikim tiskanim crnim slovima na bijelom listiću osrednje veličine. Obični bi prolaznici zastajivali ne bi li neobičnu poruku pročitali, primjerice, u nekom od riječkih pothodnika ili pored ostalih uličnih oglasa. Upitali bi sami sebe: Što to znači? Kako biste im vi odgovorili? Na mrežnim stranicama, među slikama o Janku Poliću Kamovu, pronadite i taj bijeli listić. Pročitajte i komentare građana.

Izražavanje i stvaranje

- Na temelju podataka iz teksta i dodatnih obavijesti do kojih ste došli pretraživanjem, sastavite kraću biografiju (životopis) ovog hrvatskoga književnika.
- Raspravite: Na koje se načine književnici i ostali umjetnici obračunavaju s nepravdom i neistinom u svijetu?
- Podružite se s Kamovom na mostu. Vodite s njim zamišljeni intervju.

24. Lovro pl. Matačić

Riječki dirigent na europskim pozornicama

Lovro pl. Matačić najveći je dirigent u povijesti hrvatske glazbe. Rođen je na lijevoj obali Rječine 1899., u Strossmayerovoj 26, u obitelji sklonoj umjetnosti. Otac Koloman bavio se opernim pjevanjem, a majka Constanza glumom. Oboje su nastupali u europskim prijestolnicama.

Kada su mu roditelji dobili 1908. posao u Beču, daroviti Lovro postao je član zbora *Bečkih dječaka*. Upisao se i na bečki Konzervatorij gdje studira glasovir, orgulje, dirigiranje i kompoziciju. Karijeru opernog dirigenta započeo je nakon povratka u domovinu 1919. u Osijeku. Šira ga je javnost prvi put zapazila u Ljubljani tri godina poslije, slijedi dirigiranje Bečkim simfoničarima, Berlinskom filharmonijom te u pariškoj Operi.

Znate li na kojim je mjestima u svijetu Riječanin Lovro Matačić razvijao svoju glazbenu darovitost?

U rodni grad vratio se nakon Drugoga svjetskog rata. U Rijeci je dirigirao i režirao, ostavljajući od 1952. do 1954. pečat jednom od najdomoljivijih razdoblja gradske Opere. Kraće vrijeme radio je i kao njezin umjetnički rukovoditelj. Gradska publika hrlila je na njegove predstave. Cijeneci vokalnu glazbu, prihvatio se ravnanja pjevačkim zborom *Jeka Primorja*.

Rad u Rijeci potom je zamijenio odlaskom u München gdje mu prijatelj, slavni dirigent Herbert von Karajan, prepušta dirigiranje Straussovim djelom *Arabella* u Londonu. Već nakon treće probe, diskografska kompanija *Columbia* ponudila mu je petogodišnji ugovor o snimanju. Vrata vodećih europskih opernih i koncertnih pozornica dodatno su mu se otvorila. Matačić je 1956. postao upravitelj Državne opere u Berlinu, potom direktor Opere u Frankfurtu, stalni gost dirigent Državne opere u Beču te počasni dirigent Karajanovih Berlinskih filharmoničara. Dirigira u milanskoj *Scali*, u Rimu, Londonu, Parizu i drugdje.

Premинуo je 1985. godine. U njegovoj rodnoj kući otvorena je 2013. Memorijalna soba s dokumentima o njegovu životu i radu.

prijestolnica – glavni grad zemlje gdje je sjedište vlasti
konzervatorij – najviša glazbena škola

Bilješka iz glazbene umjetnosti

• Najpoznatiji riječki amaterski mješoviti zborni sastav je *Jeka Primorja*. Već punih 68 godina u svojim redovima okuplja mnoge zaljubljenike zbornoga muziciranja. Repertoar im je bogat i raznolik, sadrži djela i klasičnih i suvremenih autora, nadasve domaće skladbe među kojima osobito mjesto zauzima melos našega kraja. Njime su dirigirali mnogi ugledni glazbenici, među kojima se izdvaja njegov utemeljitelj, maestro Dušan Prašelj.

Istraživanja

- Posjetite Memorijalnu sobu u Matačićevoj rodnoj kući.
 - Istražite Operu u Rijeci u vrijeme Matačićeva djelovanja.
 - Osim *Jeka Primorja*, saznajte koji pjevački zborovi djeluju danas u Rijeci.
- Među mladima su osobito na glasu *Putokazi*.

Izražavanje i stvaranje

- Poslušajte koju izvedbu zbora *Bečkih dječaka*.
- Zanimljiv susret i razgovor: Organizirajte posjet probi mješovitoga pjevačkog zbora *Jeka Primorja*. Razgovarajte s njegovim aktivistima – saznajte o nastupima, gostovanjima, putovanjima...
- Sastavite kratak životopis priznatoga riječkoga glazbenika Lovre pl. Matačića.
- U vašoj školi zasigurno djeluje pjevački zbor. Otiđite na koju od proba i saznajte što pjevaju i gdje će nastupati pjevači vaše škole.

25. Sušak

Dvije obale, jedan grad

Sušakom nazivamo istočni dio Rijeke, onaj koji je izgrađen na lijevoj obali Rječine. Naziv potječe od riječi *sub*, *sušiti* i dvije su pretpostavke o njegovu nastanku. Prema jednoj, stanovnici su tu prikupljali suho lišće i granje potrebno za stoku i kuće, a druga upućuje na mjesto gdje se pralo i sušilo rublje.

Pojava i razvoj naselja u tijesnoj su vezi s razvojem Rijeke, starijega i većega grada na desnoj obali Rječine. Počeci sežu u 17. stoljeće, kada su na lijevoj obali postojali mlin, vinogradi i maslinici, nekoliko koliba vozara preko Rječine te krčma. Najraniji spomen na Sušak potječe iz prve polovice 18. stoljeća i odnosi se na posjed između današnjeg Bulevarda i stubišta koje vodi od Piramide prema zgradi Gimnazije. U drugoj polovici stoljeća ime se koristi za

kraj od morske obale do Piramide. Područje je do 1874. u sastavu Bakarskog municipija, potom postaje dijelom nove, trsatske općine. No ubrzan razvoj naselja uz more dovodi 1877. do premještanja sjedišta općine u „donji grad“. Općina obuhvaća Trsat, Sušak, Podvoljak, Krimeju, Vežicu, Podvežicu, Strmicu, Pećine, Martinšćicu i druga mjesta. Gospodarski napredak Rijeke pozitivno se odražava na razvoj Sušaka.

Završetkom Prvoga svjetskog rata prekidaju se spona s Rijekom. Rijeka je pripojena Italiji, a Sušak je postao dijelom Kraljevine SHS te 23. listopada 1919. proglašen gradom. Nova država snažno ulaže u grad na granici pa Sušak izrasta u njezinu posebno važnu luku i postaje sjedište nekoliko brodarskih tvrtki. Gradi se niz velikih objekata poput općinske zgrade, bolnice, vojarne, pravoslavne crkve, željezničkog kolodvora, skladišta, stambenih zgrada, hotela i kupališta. Trinaest zemalja otvorilo je u njemu konzularna predstavništva.

Oslobodenjem Sušaka i Rijeke od njemačke okupacije 1945., srušena je državna granica koja ih je razdvajala na Rječini. Uslijedilo je i njihovo formalno ujedinjenje 28. veljače 1948., čime je nastala današnja Rijeka.

*Od Sušaka pa do lipe Boke...
poznati su stihovi uglažbljene
pjesme Vjekoslava Kneževića*

Kulturološka bilješka

- Od 1992. u Rijeci djeluje Klub Sušačana. Od travnja 1993. počinje izlaziti *Sušačka revija*, glasilo za kulturu i društvena zbivanja Hrvatskog primorja, kvarnerskih otoka i Gorskog kotara.

Istraživanja

- Što je s javnom praonicom na Sušaku? O tome možete pročitati u knjizi *Riječke fontane i perila* (1977., str. 24.) ili izravno u *Riečkom Novom listu* iz 1910., ako ćete istražiti periodiku.
- Napravite lentu događanja u vezi s Rijekom s gledišta njezine pripadnosti u razdoblju prije Prvoga svjetskog rata do oslobođenja 1945. godine.
- Potražite nekoliko brojeva *Sušačke revije*. Upoznajte sadržaj toga časopisa s informativno-političkoga, kulturno-obrazovnoga i rekreativno-zabavnoga gledišta.

Izražavanje i stvaranje

- Poznata je vokalno-instrumentalna skladba *Od Sušaka pa do lipe Boke*. Poslušajte ju i naučite ju pjevati.
- Zanimljiv susret i razgovor: Ugostite urednika *Sušačke revije*. Razgovarajte s njim o sadržaju časopisa. Razmislite i o mogućnosti objave pokojega vašeg rada i u tome važnom riječkom glasilu.
- Organizirajte šetnju Sušakom. Tijekom šetnje bilježite svoja zapažanja – teme i motive koje biste mogli pobliže istražiti i o njima pisati (npr. od morske obale do Piramide – čega nije bilo, a danas je sastavni dio grada.)

26. Romolo Venucci

Umjetnik i grad koji su postali jedno

Likovni kritičari smatraju Romola Venuccija vodećim riječkim umjetnikom 20. stoljeća. Rođen 1903. u Rijeci, prvi autoportret naslikao je kao devetogodišnji dječak. Studirao je na Kraljevskoj višoj umjetničkoj školi u Budimpešti. Vrativši se 1927., stvara u nekoliko umjetničkih faza. Ključna djela ostvaruje krajem 1920-ih i u 1930-ima, zanimajući se za avangardna iskustva. U crtežima i skulpturama bavi se futurizmom, u slikama kubokonstruktivizmom. No Venucci nije samo veliki umjetnik. On je i veliki zaljubljenik u svoj grad.

Životnu priču počeo je u obitelji Antonija i Marije Wnoucek. Otac mu je bio Čeh rođen u Mađarskoj, koji je stigao u Rijeku kao vojni obveznik i tu ostao sklopivši brak sa Slovenkom Marijom Rostand. Romolovo češko prezime Wnoucek promijenjeno je 1921. u talijansko

Venucci. Koliko Venucciju znači njegov grad, pokazao je posebno 1945. kada su grad preuzele partizanske snage, a mnogi mu talijanski prijatelji otišli u strahu od nove vlasti. On je odlučio ostati. I to usprkos tomu što je neka djela ostvario prema narudžbi prethodnoga, fašističkog režima. Premda ga nova vlast nije dirala, hrabrost toga čina golemaja. Venucci tada počinje crtati dokumentarne prizore Staroga grada koji nestaje pod naletima novog. To je zbogom umjetničkim eksperimentima i poruka kako u gradu poput Rijeke život može biti najveći eksperiment.

Je li vam poznata Zbirka Romolo Venucci?

Venucci je točka sažimanja svega što je u 20. stoljeću obilježilo grad: višestruko nacionalno podrijetlo (otac mađarski Čeh, mati Slovenka, a prezime talijansko), intelektualno formiranje (studirao je u Budimpešti, surađivao s kulturnom scenom Italije) te politička sudbina (radio je pod ugarskom krunom, nastavio u doba talijanske fašističke i jugoslavenske komunističke vlasti, da bi mu djelo na koncu postalo kulturna baština Republike Hrvatske). Osobna sudbina i sudbina grada toliko se preklapaju da se između Venuccija i Rijeke može staviti znak jednakosti.

futurizam – stil u slikarstvu koji je začela grupa talijanskih umjetnika 1909.; forma koja je proizlazila iz kubizma služila je da prikaže brz pokret i dinamično kretanje

kubokonstruktivizam – pravac koji stvarnost predstavlja osnovnim geometrijskim oblicima

Bilješka iz likovnih umjetnosti

Sredinom prošle godine u Rijeci je otkriven još jedan mural, i to u Baštijanovoj ulici od broja 6 do 8. To je deveti mural iz serijala grafita Riječke enciklopedije *Fluminensia*, koji je posvećen braći Remu i Romolu Venucciju. Autor murala je Edi Gustin, mag. likovne pedagogije.

Istraživanja

- Saznajte više o specijaliziranoj zbirci *Romolo Venucci* darovanoj Muzeju moderne i suvremene umjetnosti u Rijeci.
- Na mrežnim stranicama pronađite i pročitajte stručni tekst *Zbirka Romolo Venucci* i pogledajte umjetnikova djela.
- Objasnite značenje pojma *mural*. U Rijeci je nekoliko murala. Istražite kome su ili čemu posvećeni ostali murali, uz onaj koji se odnosi na braću Venucci.
- Život Romola Venuccija oslikava primjere mnogih riječkih života obilježenih višenacionalnošću i višekulturalnošću. Razgovarajte o tome.
- Potražite podatke o djelima i djelovanju današnjih riječkih slikara.

Izražavanje i stvaranje

- U likovnim umjetnostima govorimo o autoportretu. U književnosti je riječ o autobiografiji. Autobiografija (životopis) može biti izvještajno pripovijedanje (u poslovne ili obrazovne svrhe), ali može biti i literarizirana. Sastavite svoju kraću autobiografiju (životopis) u književnoumjetničkome stilu. Primjeri naslova: Moj riječki život / Rijeka u mom životu / Moje osnovno školovanje u Rijeci / Moje riječke radosti / Djetinjstvo u Rijeci ...
- Jeste li i vi poput Romola Venuccija zaljubljenici u svoj grad Rijeku? Pripovijedajte.
- Posjetite koju od izložbi koje se organiziraju u riječkim izložbenim prostorima. Izvijestite o predstavljenim autorima i njihovim djelima.

27. Kamenovi spoticanja

Naši sugrađani

Eugenio i Giannetta

Njemački umjetnik Günter Demnig ugradio je 2013. u pločnik Starčevićeve ulice, ispred kućnog broja 5, četiri tzv. kamena spoticanja. Riječ je o metalnim kockama s imenima članova riječke židovske obitelji Lipschitz, podatkom o njihovom stanovanju u toj zgradi, nasilnom odvođenju i stradanju u holokaustu. Kocke su u dvojezičnom paru, pisane hrvatskim i talijanskim jezikom. Dvije su kocke spomen-obilježje Eugeniju Lipschitzu po kojega su nacisti došli u ožujku 1944. godine. Deportirali su ga u Auschwitz, najveći nacistički koncentracijski logor za uništavanje židovskog naroda kojemu je jedina krivnja bila to što je židovski, dakle drukčiji od onoga kojemu su pripadali nacisti.

Jeste li čuli za
kamenove spoticanja?

Istu sudbinu namijenili su svim neistomišljenicima i protivnicima. U Auschwitzu je na užasne načine ubijeno milijun i stotinu tisuća nedužnih ljudi, među kojima su 90 posto bili Židovi. Eugenio je imao 61 godinu. Druge dvije kocke kažu kako su istog mjeseca došli po njegovu 51-godišnju suprugu Giannettu.

Naziv kamen spoticanja nastao je u namjeri da prolaznici pored takva kućnog ulaza ne prođu bez svijesti o počinjenom zločinu. To je mjesto gdje se čovječanstvo spotaknulo o vlastitu ljudskost i posrnulo.

Sudbina stanara zgrade opomena je kamo vodi nepoštivanje nacionalnih, vjerskih, rasnih i ostalih razlika među ljudima, koje lako odvede u mržnju, a mržnja u zločin. Povijesno iskustvo kaže da su prve na udaru manjine. Holokaust je pokazao da mržnja može odvesti u monstruozan plan istrebljenja čitavih naroda.

Postavljanje kamenova spoticanja dio je akcije koju su 1996. pokrenuli umjetnik Demnig i Novo udruženje za slikarsku umjetnost iz Berlina. Širom Europe postavljeno je 40 tisuća kamenova. Rijeka je prvi hrvatski grad koji se uključio u akciju. U Rijeci je do 1943. živjelo 500 Židova, a 80 posto njih završilo je u Auschwitzu, što je najviši postotak među gradovima tadašnje Italije.

Povijesno-umjetnička bilješka

- Kelnski likovni umjetnik Günter Demnig inicijator je postavljanja tzv. kamenova spoticanja za žrtve Holokausta.

Međunarodni dan sjećanja na žrtve Holokausta – 27. siječnja.

Istraživanja

- Istražite ponešto o žrtvama Holokausta u Rijeci.
- Posjetite Židovsku općinu u Rijeci. Raspitajte se o djelovanju Židova.
- U školskoj se lektiri nalaze djela antiratne tematike. U skladu s temom koja se obrađuje u ovome tekstu, izdvaja se *Dnevnik Anne Frank*. Djevojčica Anna jedna je od mnogih žrtava etničkoga čišćenja. Na koji se način društvo treba uporno boriti protiv i najmanje primisli na to zlo ljudskoga uma?

Izražavanje i stvaranje

- Zanimljiv susret i razgovor: Pokušajte organizirati susret s pripadnicima Židovske općine. Zamolite ih za koju istinitu priču iz života njihovih predaka u vrijeme Holokausta. Dopuste li vam, vođeni razgovor i zapišite i trajno pohranite u dokumentaciji izvedbe programa *Moje Rijeke*.
- Pripremite prezentaciju o stradavanju Židova u Rijeci.
- Napišite problemske članke i komentare u povodu Međunarodnog dana sjećanja na žrtve Holokausta.

28. Most hrvatskih branitelja iz Domovinskog rata

Spomenik za hodaње

Most hrvatskih branitelja iz Domovinskog rata izgrađen je u spomen Riječanima koji su od 1991. do 1995. branili Republiku Hrvatsku. Oni su kretali prema ličkom i ostalim ratištima s Delte, a na Deltu su se i vraćali. Izgrađen je 2001., na desetu obljetnicu njihovih prvih odlazaka.

Most je memorijalni objekt, što znači da govori o prošlim događajima. I ne samo o prošlim. Na primjer, mostovi nisu samo objekti koji najčešće prvi stradavaju u ratu, nego i građevine koje se u poraću prve gradi pa su usmjerene budućnosti. Most hrvatskih branitelja zato se može doživjeti kao simbol slobode s kojom se u danima Domovinskog rata povezivalo budućnost Hrvatske. Most govori o slobodi gazištem koje nudi hod bez prepreka, staklenim ogradama kroz koje prolazi pogled te prolazom između dviju vertikalnih ploha što čekaju

Dok prelazite Most hrvatskih branitelja, prisjetite se onih koji se nisu vratili s ratišta...

hodače na njegovu kraju. Pogled hita kroz taj prolaz u nebo, u prostor potpune slobode. Noću, lagano osvijetljen skrivenim

svjetlom, most ostavlja dojam linije koja lebdi iznad vode. Univerzalna sloboda nije ostala na mostu bez prepoznatljivih nacionalnih obilježja. Uz okomite plohe kojima most završava, u ravnini s tlom, postavljena je duga crvena staklena ploha. Podijeljena u devet kvadratnih polja, simbolizira devet stoljeća hrvatske pisane povijesti.

Objekt se ne ograničava na simboličke učinke. To je 48 metara dug element pješačke mreže u gradskom središtu, koji skraćuje put od Korza prema Delti i obrnuto, povezujući dvije obale Mrtvog kanala. Koristeći ga, prolaznici ne moraju zaobilaziti Kanal, što je davna želja Riječana.

Most je autorski rad hrvatskoga arhitektonskog studija 3LHD i dobitnik je nekoliko domaćih i stranih priznanja. Među njima je najznačajnija svjetska nagrada za mlade arhitekture AR+D, koju je autorima mosta dodijelio britanski časopis *The Architectural Review* 2002. godine.

Bilješka iz likovnih umjetnosti

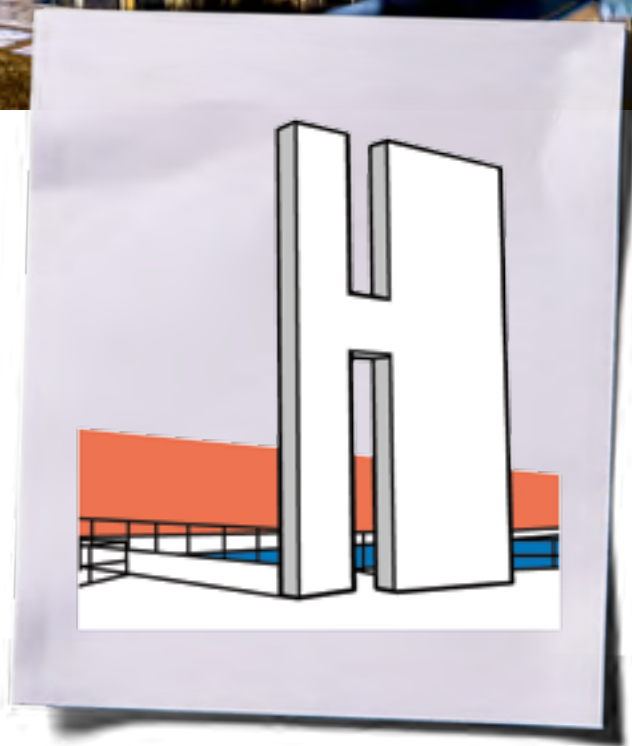
• Za Most hrvatskih branitelja arhitektonski studio 3LHD iz Zagreba dobio je slovensko priznanje *Piranesi*, njemačku nagradu *Bauwelt* te nagradu američkog časopisa za dizajn *I. D. Magazine*. Slijedi najvažnija hrvatska arhitektonska nagrada *Viktor Kovačić* za 2001., uz to i najznačajnija svjetska nagrada za mlade arhitekture pod nazivom *AR+D* za 2002., nakon koje je britanski časopis *The Architectural Review* u ožujku 2003. organizirao u Kraljevskom udruženju britanskih arhitekata u Londonu predavanje pod naslovom *Dokument o mostu*.

Istraživanja

- Tijekom Domovinskoga rata mnogi su Riječani ustali u obranu Hrvatske. Saznajte o tome više.
- U tekstu su potanko opisani svi simboli ove arhitektonske građevine. Obidite most i istražite svaki zapis.
- Kako je Rijeka izgledala na tome mjestu prije gradnje mosta? Dokumentirajte fotografijama i crtežima nekadašnje Rijeke.

Izražavanje i stvaranje

- Organizirajte susret s riječkim braniteljima, sudionicima Domovinskoga rata. Pripremite pitanja za razgovor s njima. Zamolite ih da vam izlože svoja sjećanja.
- Pripovijedajte, pišite, fotografirajte: Slika Mosta hrvatskih branitelja pomaže nam u razumijevanju istine života danas i u budućnosti.

29. Devet riječkih država

Zastave dolaze i odlaze

Zbog položaja na području kojim se prepleću višestruki međunarodni ekonomski i politički interesi, Rijeka je u 20. stoljeću grad burne sudbine. Države su tu nastajale i nestajale, uz česta pomicanja granične crte, što je gradu donosilo stalne promjene državne pripadnosti.

Početak prošlog stoljeća Rijeka se nalazila u okviru Austro-Ugarske. Kada je Monarhija nestala u ratu, a Hrvatski sabor 29. listopada 1918. proglasio odcjepljenje hrvatskih krajeva i ulazak u novoosnovanu Državu Slovenaca, Hrvata i Srba, sa sjedištem u Zagrebu, dijelom te države postala je i Rijeka. Zadnji mađarski guverner napustio je istoga dana grad, a upravu je, kao predstavnik Države SHS, preuzeo Rikard Lenac. Već 1. prosinca Rijeka je ušla u sastav novog tijela koje je nastalo ujedinjavanjem Države SHS s kraljevinama Srbijom i Crnom Gorom, te nazvano Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca, sa sjedištem u Beogradu. S vremenom će promijeniti ime u Jugoslavija.

Četvrta država stigla je s Gabrieleom D'Annunzijem, koji je u Rijeci 8. rujna 1920. proglasio Talijansko namjesništvo Kvarnera koje je trajalo nekoliko mjeseci. Usporedno je osnovana Slobodna Država Rijeka, kojoj će formalni život započeti 12. listopada 1920. i potrajati

Jeste li znali da je tijekom četiriju godina ovaj grad živio i kao Slobodna Država Rijeka?

četiri godine. Priznale su je Velika Britanija i Francuska. Na nje nu čelu našao se Riccardo Zanella, ali mu fašisti u gradu nisu dopustili preuzimanje

vlasti. Upamćen je i po zahtjevu da se Državu Rijeku primi u Ligu naroda.

Rimskim sporazumima Kraljevine Italije i Kraljevine SHS, Rijeka je 22. veljače 1924. postala dio Italije. To se nije odnosilo na sušačku stranu grada, koja je od 1941. u okviru Nezavisne Države Hrvatske. Nakon ratnog sloma Italije, vlast u gradu u cijelosti preuzima njemački Treći Reich. Od 1945. slijedi još jedno razdoblje u sklopu Jugoslavije. Stoljeće je u Rijeci završilo devetom državom, koja je stigla 25. lipnja 1991. proglašenjem samostalne Republike Hrvatske.

Bilješka o multikulturalnosti Rijeke

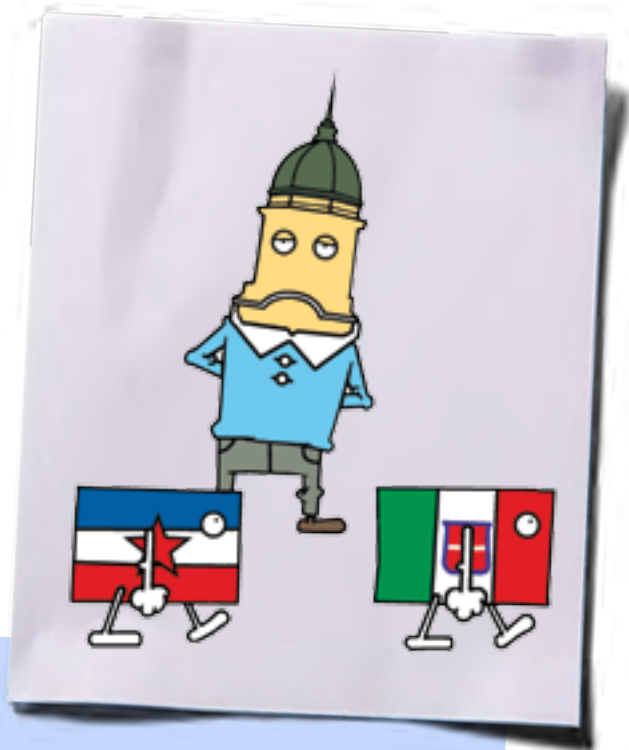
• Rijeka je odvajkada poznata kao grad multikulturalnosti. Ovdje su živjeli i žive mnogi narodi dijeleći sudbinu grada. Prema posljednjemu provedenom popisu stanovništva iz 2011. godine, u gradu Rijeci živi 17.785 pripadnika nacionalnih manjina, što čini 13,83% gradskoga stanovništva. To su: Talijani, Slovenci, Srbi, Bošnjaci, Albanci, Romi, Crnogorci, Mađari, Makedonci, Česi, Ukrajinci, Rusi, Rumunji, Turci, Austrijanci, Bugari, Poljaci, Rusini, Slovaci, Židovi i ostali.

Istraživanja

- Podijelite se u manje skupine. Svaka skupina neka istraži jedno od riječkih razdoblja navedenih u tekstu.
- Potražite zastave svake od država navedenih u tekstu.
- Istražite kulturne i obrazovne djelatnosti neke od nacionalnih manjina.

Izražavanje i stvaranje

- Organizirajte povijesnu šetnju Rijekom: Pišite o jezicima i običajima koji su obilježili ovaj grad.
- Postavite izložbu u kojoj ćete u devet cjelina prikazati povijesne mijene koje su zahvatile grad Rijeku.
- Pripremite prezentaciju u kojoj ćete temeljito prikazati proslavu proglašenja samostalnosti Hrvatske u Rijeci.
- Zanimljiv susret i razgovor: Posjetite koju od nacionalnih manjina u Rijeci. Saznajte o njihovim običajima i kulturi.

30. Groblje Kozala

Skriveni usporedni grad

Kozala je najstarije komunalno groblje u Hrvatskoj i jedno od najstarijih u Europi. Pod njegovim je čempresima pokopano 80 posto preminulih Riječana. To je 115 tisuća duša, cijeli jedan usporedni grad.

Prvo zemljište za njega kupljeno je 1771., groblje je službeno otvoreno 1838., a komunalno je postalo 1872. godine. Od tih vremena, u Rijeci su se mijenjale državne zastave, društvena uređenja i državne granice, ali je sve uvijek završavalo na Kozali. Tu leže mnogi koji su jučer činili grad: Hrvati, Talijani, Mađari, Židovi, Nijemci, Francuzi, Srbi, Bošnjaci, Slovenci i ostali. Počivaju na židovskom groblju, groblju talijanskih vojnika, partizanskom groblju, na pravoslavnom polju, pokopani su pod katoličkim križem ili pod islamskim polumjesecom.

Kozala je otvorena knjiga gradske povijesti. Koračajući kroz njezinu tišinu, na posljednjim

počivalištima čitamo znamenita imena. Među njima su poduzetnik Andrija Ljudevit Adamić, političar Erazmo Barčić, gradonačelnik Giovanni Ciotta, slikar Romolo Venucci, profesor Peter Salcher, poduzetnik Luigi Ossoinack, industrijalac Charles Meynier, pisac Heinrich von Litrow, violinist Franjo Kersnik, povjesničarka umjetnosti Radmila Matejčić i drugi.

Znate li da je groblje *Kozala* zaštićeno kulturno dobro Republike Hrvatske?

Kozala je umjetnička galerija na otvorenom. Mauzoleji Gorup, Scarpa, Leard, Manasteriotti, Rizzi i Whitehead učinili su Kozalu zbirkom umjetničkih stilova, od neogotike i neorenesanse do secesije, novecenta i poratnog modernizma. Izumitelj torpeda Robert Whitehead podigao je sebi 1905. najveći secesijski mauzolej u Hrvatskoj. Na Kozali je dio opusa Ivana Rendića, prvoga modernoga hrvatskog skulptora. Rendić je izradio mauzoleje Gorup, Ploech i Gellertich-Nicolaides, grobnicu Dall'Asta-Mohovich, grob Antuna Bakarčića te nadgrobni spomenik obitelji Smokvina.

Zbog povijesne važnosti, spomeničkog blaga i vrijednosti krajobrazne arhitekture (posadenih rijetkih biljnih vrsta), groblje Kozala zaštićeno je kulturno dobro Republike Hrvatske.

Bilješka iz povijesti umjetnosti

• Prof. dr. sc. Radmila Matejčić (1920. – 1990.) svoj je život posvetila proučavanju kulturne povijesti, graditeljstva i prostornog uređenja Rijeke. Svima onima koji nešto žele pročitati o svome gradu, ostavila je iznimno vrijednu knjigu *Kako čitati grad – Rijeka jučer i danas*. “Moja je mama svojim radom i tekstovima o Rijeci pridonijela da se pokrene priča o riječkom identitetu. Došla je iz drugog kraja u naš grad, zavoljela ga, podsjetila na njegovu bogatu i zanimljivu prošlost i na kraju je sahranjena u voljenom gradu, na groblju Kozala”, riječi su njezine kćeri, dr. Jasne Gobić.¹

¹Damir Cupać, U riječkom Kampusu ulica velikoj Radmili Matejčić, autorici kultne knjige “Kako čitati grad” (www.novilist.hr od 24. 11. 2011.)

Istraživanja

- Obidite groblje *Kozala*. Potražite sve značajnije grobove i mauzoleje koji se navode u tekstu.
- Riječka znanstvenica, profesorica umjetnosti Radmila Matejčić napisala je Riječanima dragu knjigu *Kako čitati grad*. Potražite tu knjigu i proučite u njoj neke zanimljivosti o groblju Kozala.

Izražavanje i stvaranje

- Odlaskom na groblje Kozala, doživjeli ste krajobraznu arhitekturu. Napišite kratku bilješku o tome.
- Zanimljiv susret i razgovor: Organizirajte susret s kojim djelatnikom Komunalnog društva *Kozala*. Neka vas obavijeste o potrebama širenja gradskoga groblja, o odnosu groblja *Kozala* i *Drenova*. Saznajte i o drugim vječnim počivalištima u Rijeci.
- Na blagdan Svih Svetih i na Dušni dan kozalsko groblje oblači ruho posebne svjetlosti, jasno vidljivo s viših katova obližnjih nebodera. Ako ste u prigodi, promatrajte prizor i opišite ga.
- Napravite zanimljivu prezentaciju kojom ćete obuhvatiti važnija odredišta groblja *Kozala*. Prikažite je ostalim učenicima u školi.

31. Ča

Ča je ča, a da ča drugo?

Prvi pisani spomen Rijeke, zapis *Rika* iz 1230., svjedoči kako je to sredina koju se od najranijih dana povezuje s čakavskim dijalektom hrvatskoga jezika. Kontinuitet čakavske Rijeke teče kroz povijest usporedno s upotrebom standardnoga hrvatskog, talijanskog i drugih jezika na gradskim ulicama. Tomu je pomogla zemljopisna okruženost brojnim manjim mjestima u kojima čakavski dominira, čineći to svojim govornim varijantama, poput grobničke, kastavske, viškovske, drenovske, bakarske. Ti se čakavski govori usvajaju u roditeljskom domu od najmanjih nogu i mogu se smatrati materinskim jezikom.

Čakavština je u riječkoj povijesti dijelila sudbinu grada. Prije Prvoga svjetskog rata, na ulicama s desne obale Rječine moglo se čuti dva autohtona tipa mjesnoga govora, koji su jedan drugomu poput zrcalne slike.

Poznajete li koji od čakavskih govora?

Prvi je bio talijanski dijalekt s mnogo riječi posuđenih iz hrvatskog jezika, tzv. fijumanski. Funkcionirao je kao pučki jezik romanskog stanovništva. Drugi je riječka čakavština, hrvatski dijalekt sa znatnim brojem romanskih riječi, preuzetih iz fijumanskog. Njome je govorio hrvatski puk. No riječka čakavština je 1930-ih, u doba fašizma, potisnuta do nestanka pa o njoj znamo tek iz pisanih izvora. Drukčije je bilo na lijevoj obali Rječine gdje se govorilo sušačkom čakavštinom. Nastala je na području Trsata, otkud se proširila do morske obale, a možemo ju čuti i danas.

Kao grad čakavskog korijenja i snažnih spona s čakavskim okruženjem, Rijeka nastavlja poštovati vrijednosti dijalektnoga govora. Tomu su pridonosili i pridonose riječki pisci: Drago Gervais, Ljubo Pavešić, Nikola Kraljić, Damir Sirnik, Milorad Stojić, Ljubo Stefanović, Zoran Kompanjet i drugi. Mnogi među njima otkrivaju moderne izražajne mogućnosti čakavskog. Grad Rijeke je 1959. osnovao Književnu nagradu *Drago Gervais*, iskazujući nazivom poštovanje prema djelu velikoga čakavskog pjesnika. Nagrada posebno vrednuje doprinos čakavskoj književnoj riječi.

Bilješka iz književnosti

- Jedan od ponajboljih čakavskih pjesnika je naš sugrađanin Nikola Kraljić.

“Vrime sadašnje
pasano vrime
vrime buduće
va jednom će se vrimenu nač
vrime
sudec verhovni”
(Iz zbirke *Vrime* Nikole Kraljića)

Istraživanja

- Postoje istraživanja o fijumanskome dijalektu (*dialetto fiumano*). Potražite neke napise u vezi s tim. Mogu vam biti zanimljivi oni koji donose primjere rječničke građe.
- U tekstu se navode mnogi riječki književnici. U školskoj ili gradskoj knjižnici potražite neko od njihovih djela na čakavskome dijalektu. Neki su pjesnički tekstovi i uglazbljeni.
- I u Rijeci se održava festival *Melodije Istre i Kvarnera*, popularni MIK. Kako se festival seli iz mjesta u mjesto? Koji su sudionici MIK-a? Poznajete li koju od dosad nagrađenih skladbi?

Izražavanje i stvaranje

- U vašoj školi, uz ostale, vjerojatno djeluje i izvannastavna aktivnost koja se bavi čakavskim izričajem (literarna, recitatorska ili scenska družina). Upoznajte se s njihovim radom.
- Ako ste čakavci, čitajte jedni drugima čakavsku poeziju ovoga kraja. Ako pak čakavski dijalekt tek poznajete, ali niste izvorni govornici, zamolite one koji to jesu da vam izborno čitaju tekstove napisane u čakavskome dijalektu.

32. Riječki olimpijci

Odličja se smiješe najboljima

Na olimpijskim igrama, koje okupljaju vrhunske svjetske sportaše, odavno sudjeluju riječke djevojke i mladići. Prvi su se put pojavili na takvoj vrsti natjecanja u Parizu 1924., kada su na borilišta izašli plivači Ivan Arčanin, Vladimir Smokvina i Atilio Venturini te atletičar Veljko Narančić. Od te Olimpijade do one u Londonu 2012., više od stotinu sportaša iz Rijeke i s riječkog područja nastupilo je na 21 ljetnoj, 9 zimskih i 10 paraolimpijskih igara. Najuspješniji su ponijeli kući mnoštvo zlatnih, srebrnih i brončanih medalja, odmjeravajući snage s protivnicima u rukometu, tenisu, gimnastici, boksu, nogometu, vaterpolu, atletici, streljaštvu i ostalim disciplinama. Prvo olimpijsko odličje u grad na Rječini donio je Dragutin Ciotti, kojemu su oko vrata stavili brončanu medalju za uspjeh u gimnastici u Amsterdamu 1928. godine.

Na najviša postolja, [Poznajete li kojega riječkog olimpijca?](#) dobivajući zlatna odličja, popeli su se: Ulderico Sergo

(bokač, u Berlinu 1936.), György Kutasi (vaterpolist, u Berlinu 1936.), Abdon Pamich (atletičar, u Tokiju 1964.), Karlo Stipančić (vaterpolist, u Ciudad de Mexico 1968.), Zoran Roje (vaterpolist, u Los Angelesu 1984.), Alvaro Načinović (rukometaš, u Atlanti 1996.), Mirza Džomba (rukometaš, u Ateni 2004.) te Samir Barać, Damir Burić i Igor Hinić (vaterpolisti, u Londonu 2012.). Nekoliko riječkih sportaša osvojilo je više olimpijskih medalja. Među njima je Valter Matošević koji je dobio dva najsajnija odličja kao član hrvatske rukometne reprezentacije u Atlanti 1996. i Ateni 2004. godine.

Izvanredna sportašica je Milka Milinković iz Kraljevice koja je u četrdeset godina nastupila na devet paraolimpijada, što nije pošlo za rukom niti jednoj sportašici na svijetu. Osvojila je osam odličja u atletici, uključujući dva zlatna. Tomu je dodala čak 16 zlatnih te niz srebrnih i brončanih medalja na svjetskim i europskim prvenstvima.

Sportsko-filmska bilješka

• Nedavno je snimljen dokumentarni film *Riječki olimpijci* producenta, scenarista i redatelja Vanje Vinkovića.

Hrvatski olimpijski dan ili Dan olimpizma – 10. rujna.

Istraživanja

- U Rijeci je 2010. osnovan Klub riječkih olimpijaca. Saznajte više o njegovu djelovanju.
- U tekstu se navode ljetne i zimske olimpijske igre te paraolimpijske igre. Što o tome znate?
- Gdje su nedavno održane olimpijske igre i koji su Riječani u njima sudjelovali? Gdje će se održati sljedeće olimpijske igre?
- Poznajete li pravila i načela prema kojima su regulirane olimpijske igre?

Izražavanje i stvaranje

- Pogledajte dokumentarni film *Riječki olimpijci* Vanje Vinkovića.
- Zanimljiv susret i razgovor: Organizirajte susret s kojim aktualnim riječkim olimpijcem. Razgovarajte s njim o uspjesima i načinu života.
- U vašoj je školi zasigurno mnogo sportaša i sportašica. S ponajboljima organizirajte zanimljiv susret i razgovor.

33. Ri-rock

Zvuk električne gitare

Rock'n'roll se u Rijeci pojavio u drugoj polovici 1950-ih. Bilo je to vrlo kratko nakon rođenja toga glazbenog žanra u SAD-u. U Rijeku je stizalo mnogo stranih teretnih brodova, posebno američkih, čije su posade donosile informacije o zapadnoj pop-kulturi. Važnu ulogu imali su i riječki pomorci koji su s plovidbi svijetom donosili nova glazbena izdanja.

Početak gradske *rock*-scene obilježen je pojavom kluba *Husar*. Klub je pokrenut 1957. da bi se u njemu okupljalo mlade sklone *rocku* i održavalo, kako se to tada nazivalo, „ples s pločā“. *Husar* je prvi *rock* i *disco*-klub u Hrvatskoj i Jugoslaviji te jedan od prvih u Europi. Uz riječku scenu vezuje se još mnogo toga prvog. Grupa *Uragani*, pokrenuta 1960., prvi je *rock*-bend tadašnje države. U redovima *Uragana* nastale su 1962. prve

autorske skladbe jugoslavenskog *rocka*, a članom grupe smatra se i Ante Škrobonja, prvi *rock*-fotograf u državi. U Rijeci su 60-ih djelovali i grupe: *Sinovi mora*, *Sonori*, *Riječani*, *Jadran*, *Bohemi*, *Henric III.*, *Kockari*, *Six Souls*, *Kristali*, *Tois* itd. Djevojačka družina *Sirene* započela je radom 1964., u početnim danima domaćega ženskog *rocka*. Grupa *777* pojavila se 1969. kao začetnik ovdašnjega *jazz-rocka*.

Novi vjetar u leda gradskoj sceni donijeli su *pank* i novi val. *Trio Paraf* pojavio se 1977. kao prva *pank*-grupa u socijalističkom dijelu Europe. Za razliku od prethodnika koji su uglavnom izvodili reproduktivni *rock*, *Paraf* je dio naraštaja koji je dao prednost autorskim skladbama.

Pank i novovalnu scenu s kraja 70-ih i u 80-im obilježili su *Termiti*, *Mrtvi kanal*, *Kaos*, *Grč*, *Grad*, *Ogledala*, *Let 2*, *Fit*, *Denis i Denis*, *Xenia* i drugi.

Dio iskustava iz tog razdoblja ugrađen je u rad gradskih rokera u novom mileniju. O kontinuitetu scene svjedoči omladinski klub Palach, otvoren 1966. godine. *Ri-rock festival*, pokrenut 1979., postao je najdugovječnija smotra *rock*-glazbe u Hrvatskoj.

Znate li da je jedan od prvih *rock* i *disco*-klubova u Europi otvoren upravo u Rijeci?

rock; **reproduktivni rock** – skraćeno od *rock and roll* (često zapisano kao *rock n' roll* ili *r'n'r*), vrsta je popularne glazbe, najčešće s vokalima, električnim i bas-gitarama i osobito naglašenim ritmom

jazz (čita se džez) – glazbeni stil nastao početkom 20. stoljeća u SAD-u

pank – izvorno se piše *punk*; *punk rock*-glazba – vrsta *rock*-glazbe i pokreta koji se pojavio 70-ih godina 20. stoljeća u Velikoj Britaniji i SAD-u

pop-kultura – popularna kultura, osobito glazbena, koja se suprotstavlja narodnoj i visokoj (elitističkoj) kulturi

Bilješka o glazbi

- Riječku glazbenu scenu obogaćuje razvojni put *rock*-glazbe. U Rijeci se otvara jedan od prvih *disco*-klubova u Europi. Rijeka je i mjesto festivalske smotre *rock*-glazbe.

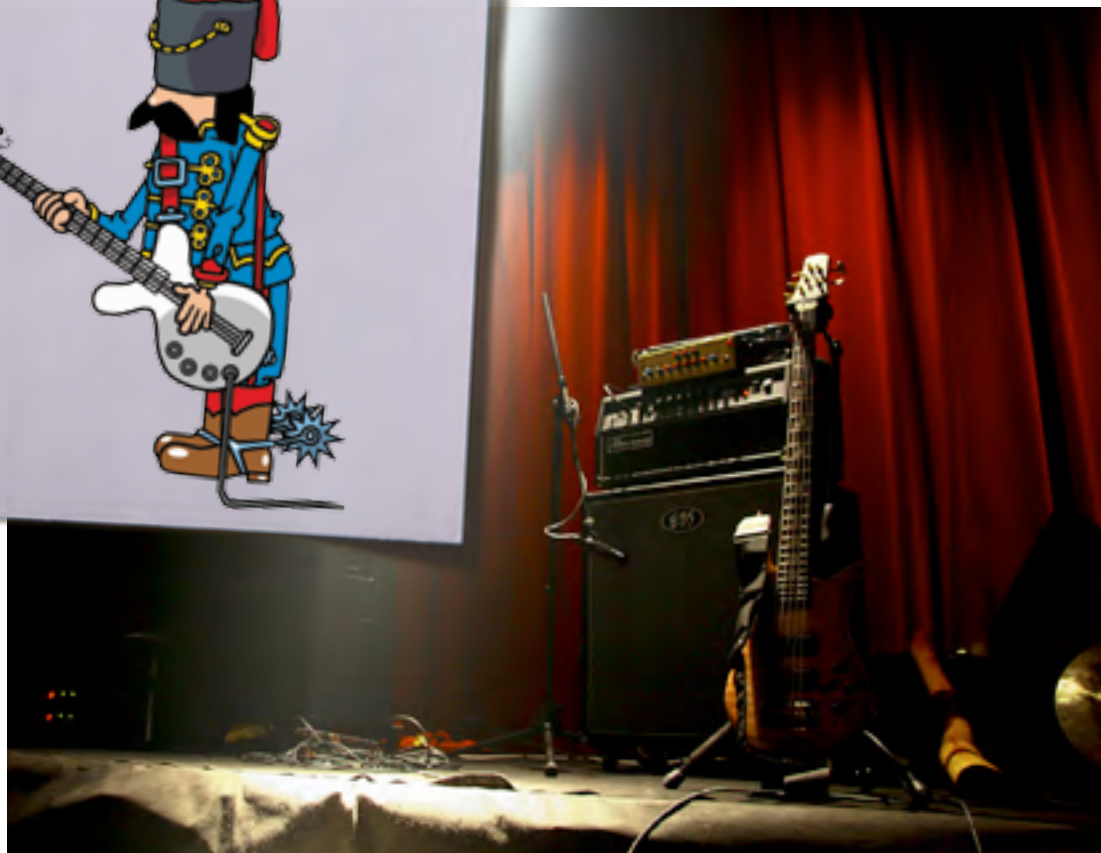

Istraživanja

- U tekstu se navode brojni glazbeni sastavi. Istražite koji glazbeni sastavi danas žive u Rijeci. Saznajte o njihovu djelovanju i njihovim uspjesima.
- Poznati riječki klub za mladež nosi ime češkog domoljuba Jana Palacha. Pročitajte životopis Jana Palacha. Zaključite koji su razlozi nadijevanja njegova imena klubu mladeži. Istražite gdje se taj klub nalazi u gradu, tko ga i koliko posjećuje, što se u njemu zbiva u povezanosti sa životom riječke mladeži.

Izražavanje i stvaranje

- Napišite kratak prikaz o riječkom festivalu *rocka*.
- Anketirajte mlade Riječane: Koje riječke glazbene sastave poznaju? Koju glazbu slušaju?
- Zanimljiv susret: Odaberite neki od aktualnih riječkih sastava. Dogovorite posjet. Razgovarajte s njegovim članovima.
- Raspitajte se kod svojih starijih (roditelja, rodbine, prijatelja): Koju su glazbu slušali u vrijeme svoje mladosti? Kojoj se glazbi svoje mladosti i danas rado vraćaju? Poslušajte zajedno odabrane vokalne, instrumentalne ili vokalno-instrumentalne skladbe. Usporedite sa svojim izborom.
- Što biste preporučili starijima za slušanje: napišite osvrt, prikaz ili komentar.

Literatura

- Bačić-Karković, Danijela. 2008. *Rijeka u priči*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci. Rijeka.
- Cvijanović, Mišo. 2006. *Dir po Korzu*. V.B.Z. Zagreb.
- Đekić, Velid. 2005. *Prerada nafte u Rijeci 1882. – 2005*. INA d.d. Zagreb.
- Đekić, Velid. 2009. *91. decibel*. Meandar. Zagreb.
- Gašparović, Darko. 2005. *Kamov*. Adamić. Rijeka.
- Klinger, William. 2012. *Robert Ludvigovich Bartini – A Soviet Chief Aircraft Designer From Rijeka/Robert Ludvigovich Bartini – glavni sovjetski konstruktor zrakoplova iz Rijeke: Zbornik. IV. međunarodna konferencija o industrijskoj baštini posvećena temi Rijeka i brodograđevno naslijeđe jučer – danas – sutra. Pro Torpedo*. Rijeka.
- Lukežić, Irvin. 2004. *Riječke glose*. ICR. Rijeka.
- Lukežić, Iva. 1998. *Riječka i sušačka čakavština*. ICR. Rijeka.
- *Romolo Venucci*. 2002. Katalog izložbe. Priredila Daina Glavočić. Moderna galerija Rijeka – Muzej moderne i suvremene umjetnosti. Rijeka.
- Matejčić, Radmila. 2013. *Kako čitati grad*. Naklada Kvarner. Rijeka.
- *Narodno kazalište Ivan Zajc*, Rijeka. 1981. Narodno kazalište Ivan Zajc i ICR. Rijeka.
- Ogurlić, Dragan. 2008. *Rijeka u Domovinskom ratu*. Denona. Rijeka.
- Palinić, Nana. 2006. *125 godina električne energije u Rijeci*. HEP Distribucija d.o.o., DP Elektroprimorje Rijeka i Državni arhiv u Rijeci. Rijeka.

- Paquola, Aldo. 2000. *Samozatajni hermafrodit*. Novi list – Adamić. Rijeka.
- *Povijest Rijeke*. 1988. Ur. Danilo Klen. ICR. Rijeka.
- Pužar, Aljoša. 1999. *Citta di karta/Papirnat grad*. Edit et al. Rijeka.
- Rački, Andrija. 1990. *Povijest grada Sušaka*. ICR. Rijeka.
- *Riječka luka*, 2001. Ur. Ervin Dubrović. Muzej grada Rijeke. Rijeka.
- Simper, Sanja. 2013. *Od emancipacije do holokausta – Židovi u Rijeci i Opatiji, 1867. – 1945*. Muzej grada Rijeke. Rijeka.
- Stojević, Milorad. 1987. *Čakavsko pjesništvo XX. stoljeća*, antologija i studija. Izdavački centar Rijeka. Rijeka.
- Vinković, Vanja. 2012. *Riječki olimpijci*. Dokumentarni film. Klub riječkih olimpijaca i Sveznadar.com. Rijeka.
- Žic, Igor. 2003. *Sentimentalna vožnja riječkim tramvajem*, Sušačka revija/44, 85–92.
- Žmirić, Zoran. 2011. *Riječke rock himne*. KUD Baklje. Rijeka.

